

De kracht van de ontmoeting

Een onderzoek naar de vragen en behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking binnen 's Heeren Loo regio Ermelo op het gebied van geloofsbeleving en zingeving.

Opdrachtgever:

's Heeren Loo

Afstudeeronderzoek in het kader van de opleiding Godsdienst-Pastoraal Werk

aan de Christelijke Hogeschool in Ede

Student: Thysia Lips (081390)

Projectcoach: Karin de Jonge

Beoordelaar: Mart-Jan Paul

Praktijkbegeleider: Majo Kolkman

4 juli 2013

Adresgegevens student

Thysia Lips
Pimpernelweg 13
8042 MN Zwolle
Studentnummer: 081390
mhlips@student.che.nl

Adresgegevens opdrachtgever

's Heeren Loo

's Heeren Loo Ermelo
Fokko Kortlanglaan 25
3853 KD Ermelo
0341-555911

Afdeling Geestelijke Verzorging Ermelo
Fokko Kortlanglaan 38 Ermelo

Praktijkbegeleider

Drs. Majo Kolkman (Geestelijk Verzorger en predikant)
0341-555428
Majo.Kolkman@sheerenloo.nl

Adresgegevens Afstudeercoach en beoordelaar vanuit de opleiding:

Afstudeercoach:
Karin de Jonge
Oude Kerkweg 100,
6717 JS Ede
0318 696 300
kjdjonge@che.nl

Beoordelaar:
Mart-Jan Paul
Oude kerkweg 100,
6717 JS Ede
0318 696300
mjppaul@che.nl

Wij zijn niet alleen, God is bij ons!
Dat geloof ik wel en ik zeg het stilletjes.
In mijn hoofd.
Ze hoeven allemaal niet te zien dat ik het zing.
Dat ik het roep in mijn hoofd.
Want, dat God bij mij is dat geloof ik, in mijn hart! Halleluja!

Heer, ik steek mijn hand uit naar U.
Ik steek mijn hand uit in mijn gedachten.
In mijn hoofd.
Al die andere mensen die doen het echt, die steken echt hun hand uit.
Nou, dat vind ik niet nodig hoor.
Want, dat God bij me is dat geloof ik, in mijn hart! Halleluja!

Ook geef ik mijn vrienden een hand.
In mijn gedachten bedenk ik wie mijn vrienden zijn.
In mijn hoofd.
Ik zou misschien wel moeten zeggen dat alle mensen mijn vrienden zijn.
Maar ik vind ze echt niet allemaal aardig.
En vinden ze mij eigenlijk wel aardig?
Eén ding weet ik wel: dat God bij mij is dat geloof ik, in mijn hart!

Maar ik zoek naar manieren en om dat te uiten,
manieren die bij mij passen.
Zouden er mensen zijn die samen met mij
Die zoektocht willen gaan?

Samenvatting

Met dit afstudeerproject heb ik een antwoord gezocht op de volgende vraag:

Hoe kan de afdeling Geestelijke Verzorging van `s Heeren Loo regio Ermelo aansluiten bij de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking op het gebied van geloofsbeleving en zingeving.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik eerst een antwoord geformuleerd op een tweetal deelvragen:

- *Wat zijn de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio Ermelo van `s Heeren Loo op het gebied van geloofsbeleving en zingeving?*
- *Wat zijn passende activiteiten op basis van de informatie die het onderzoek heeft opgeleverd?*

Met een antwoord op deze vragen krijgt de afdeling Geestelijke Verzorging inzicht in de vragen en behoeften die cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio `s Heeren Loo Ermelo hebben op het gebied van geloofsbeleving en zingeving en ontvangt zij advies over passende activiteiten die daaruit ontwikkeld kunnen worden.

Om een antwoord te vinden op deze vragen heb ik gesprekken gevoerd met bewoners, geestelijk verzorgers en begeleiders. Daarnaast heb ik literatuuronderzoek gedaan. Vanuit het literatuuronderzoek en de gesprekken heb ik de **conclusie** kunnen trekken dat mensen met een licht verstandelijke beperking nauwelijks in staat zijn hun eigen vragen en behoeften te formuleren. Uit de gesprekken zijn wel zaken te destilleren die als levensvragen geduid kunnen worden, namelijk: rouw, vragen over geesten en duivels, moeite hebben met het aangaan van relaties of contact maken met andere mensen, acceptatie van het anders-zijn, vragen over tekenen van God, op zoek zijn naar een passende kerk. Meerdere cliënten geven aan ondersteuning te willen bij de vragen over hun leven of geloof.

Vanuit de Geestelijke Verzorging wordt veelal vraaggericht gewerkt. Mogelijk wordt met een presentiegerichte benadering meer vertrouwen opgebouwd. Luisterend aanwezig zijn biedt de ruimte om vragen te horen. Het geeft rust als vragen tijdig gehoord worden en er afstemming daarop kan plaatsvinden.

Een behoefte die door meerdere bewoners geuit wordt is 'ontmoeting'. Groepsverbanden kunnen zeer verrijkend zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Opvallend is dat het merendeel van de geestelijk verzorgers aangeeft de voorkeur te geven aan individueel contact.

Mensen met een licht verstandelijke beperking functioneren vaak in sociaal-emotioneel opzicht veel minder goed dan het cognitieve functioneren doet vermoeden. Bij de afstemming van de communicatie moet hiermee uitdrukkelijk rekening worden gehouden.

Het helpt mensen met een licht verstandelijke beperking als er naast de 'taal van woorden' andere beelden en creatieve werkvormen gebruikt worden om in gesprek te raken.

Vanuit de conclusies heb ik de volgende aanbevelingen geformuleerd:

- Overweeg meer presentiegericht in plaats van vraaggericht te werken.
- De zingevinganalyse meer gebruiken en integreren in het zorgleefplan.
- Start met het organiseren van een inloopactiviteit voor LVG 18+.
- Organiseer een gespreksgroep rondom 'levensvragen'.
- Voor de groepsgesprekken over geloof bieden de programma's van de *Special Alpha* goed materiaal.
- Biedt binnen de één op één activiteiten mogelijkheden voor creatieve en beeldende vormen.
- Biedt een kerkdienst voor en door LVG'ers.

Voorwoord

‘Hier hangt een hele mooie tekst aan de muur, daar staat dat ik van God houd en God houdt van mij!’

‘Er was in de lucht verschillende kleuren, in één keer zag ik een soort vinger, die zo uit de wolk kwam. En ik was niet eens bang, ik bleef gewoon door filmen. Dat was een vorm van licht. Toen dacht ik: God is groot’.

‘Ik ben er zeker van dat ik als ik dood ben naar de hemel ga en niet naar de hel. Ik heb zo’n vermoeden dat het bij God in de hemel mooi is. Een mooi huis... .. Mijn vader is ook naar de hemel gegaan’.

‘Als we dan vakantie hebben dat we dan organiseren dat we in de kerk met alle tafels met lekkere broodjes. Dat ik dan anderen uitnodig en de leiding dan, en mijn moeder. En dan kunnen we heel veel tafels en stoelen erbij zetten en namen er bij waar we moeten zitten. Dat heel `s Heeren Loo dan uitgenodigd wordt’.

Zo maar een aantal fragmenten uit de gesprekken die ik in het kader van mijn onderzoek heb gevoerd met bewoners. Stuk voor stuk, mooie gesprekken, met bijzondere mensen. Mensen die allemaal op geheel eigen wijze vorm geven aan hun leven, hun geloof en betrokkenheid bij de kerk of daarnaar zoeken.

Mensen met een verstandelijke beperking hebben jaren geleden mijn hart veroverd. Het was voor mijzelf al vrij snel duidelijk dat ik stage wilde gaan lopen binnen een zorgorganisatie. En dat gebeurde, binnen `s Heeren Loo in Ermelo, waar ik ook het laatste stukje van mijn studie, mijn afstudeerproject, heb mogen doen. Het resultaat daarvan ligt nu voor u.

Ik wil allereerst alle cliënten van `s Heeren Loo bedanken die hebben willen deelnemen aan dit onderzoek. Sommigen vonden het heel eng om zomaar met iemand te praten die ze niet kenden. Ik ben dan ook dankbaar voor de openhartige gesprekken en het vertrouwen dat ze me gegeven hebben. Verder wil ik de begeleiders en geestelijk verzorgers die meegewerkt hebben aan het onderzoek bedanken.

Mijn grote dank gaat uit naar Majo Kolkman, die zowel tijdens mijn stage, als ook tijdens de periode van afstuderen altijd enthousiast meedacht en mij stimuleerde om me te ontwikkelen. Karin de Jonge, mijn projectcoach vanuit de CHE, wil ik bedanken voor de opbouwende feedback en het actief meelesen tijdens het schrijven van de scriptie. En als laatste, maar absoluut het belangrijkste, dank ik alle mensen die mij lief zijn en me de jaren van de studie en ook tijdens dit afstudeerproject gesteund hebben.

Thysia Lips

4 juli 2013

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
Voorwoord.....	6
1. Inleiding	10
2. `s Heeren Loo.....	12
2.1 Missie en visie `s Heeren Loo	12
2.2 De plaats van de Geestelijke Verzorging binnen de organisatie	13
2.2.1 Geestelijke Verzorging regio Ermelo.....	14
2.2.2 Beperkingen en mogelijkheden van de afdeling Geestelijke Verzorging	15
3. Literatuuronderzoek	16
3.1 Licht verstandelijke beperking	16
3.2 Oorzaken voor het ontstaan van verstandelijke beperkingen.....	17
3.3 Aard van de beperkingen	17
3.4 De ontwikkelingsleeftijd	18
3.5 Aandachtspunten voor de begeleiding	19
3.6 De ervaringsordening van Timmers-Huigens.....	19
3.6.1 De lichaamsgebonden ervaringsordening.....	20
3.6.2 De associatieve ervaringsordening.....	21
3.6.3 De structurerende ervaringsordening.....	21
3.6.4 De vormgevende ervaringsordening	22
4. Geloof.....	24
4.1. Geloof en mensen met een verstandelijke beperking	24
4.2 Geloofscommunicatie	25
4.3 Geloofsbeleving en belevingscultuur anno “nu”	26
4.4 Zingevinganalyse	27
5. Vraaggericht werken en presentiegericht werken.....	29
5.1 Vraaggericht werken.....	29
5.2 De presentietheorie.....	30
6. Empirisch onderzoek.....	32
6.1 Samenvatting onderzoeksresultaten cliënten	35
6.2 Samenvatting onderzoeksresultaten geestelijk verzorgers	37
6.3 Samenvatting onderzoeksresultaten begeleiders	38
7. Conclusies en aanbevelingen.....	40
7.1 Beantwoording deelvraag 1.....	40

7.1.1 Vraaggericht werken	41
7.1.2 Ontmoeten	42
7.1.3 Niet overvragen.....	42
7.1.4 Muziek en andere communicatiemiddelen	43
7.1.5 Vieringen.....	43
7.2 Beantwoording deelvraag 2	43
7.2.1 Inloop activiteit 18+	43
7.2.2 Gespreksgroepen voor LVG `ers	44
7.2.3 Special Alpha	44
7.2.4 Gebruik creatieve en beeldende werkvormen om in gesprek te raken.....	45
7.2.5 Kerkelijke viering voor LVG `ers.....	46
7.3 Beantwoording van de hoofdvraag.....	46
8. Aanbevelingen voor `s Heeren Loo	48
Bronvermelding.....	49
Bijlage 1: Projectplan	52
.....	54
Bijlage 2: Toestemmingsbrief regiodirecteur.....	63
Bijlage 3: Brief voor cliënten en begeleiders.....	64
Bijlage 4: Toestemmingsbrief belangenbehartigers	65
Bijlage 5: Hoofdkoers 's Heeren Loo	67
Bijlage 6: Vragenlijsten voor de interviews.....	69
Vragen voor cliënten	69
Vragen voor geestelijk verzorgers	71
Vragen voor begeleiders.....	72
Bijlage 7 : Onderzoeksresultaten cliënten	73
Bijlage 8 : Onderzoeksresultaten geestelijk verzorgers.....	81
Bijlage 9: Onderzoeksresultaten begeleiders	85
Bijlage 10: Terugkoppeling onderzoeksresultaten voor respondenten.....	88
Folder voor deelnemende cliënten	88
Brief voor respondenten.....	90
Bijlage 11: Terugkoppeling naar de regiodirecteur	92

1. Inleiding

Vorig jaar heb ik stage gelopen en aansluitend een periode gewerkt bij de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo in Ermelo. Tijdens deze periode heb ik gemerkt dat er een verschuiving in doelgroepen aan het plaatsvinden is. Er zijn binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo meer mensen komen wonen met een licht verstandelijke beperking. De Geestelijke Verzorging van Ermelo heeft veel expertise opgebouwd op het gebied van geestelijke zorg aan mensen met een (ernstige) verstandelijke beperking, maar de relatief nieuwe doelgroep van mensen met een licht verstandelijke beperking is een uitdaging. Het is onduidelijk waar mensen uit deze doelgroep behoefte aan hebben op het gebied van geloofsbeleving en zingeving. Vaak wordt uitgegaan van de ideeën van de experts. Ik vermoed dat mensen met een licht verstandelijke beperking prima in staat zijn om zelf te verwoorden waar zij behoefte aan hebben. Dit is ook de aanleiding geweest voor dit onderzoek. Ik wil graag onderzoeken waar de cliënten met een licht verstandelijke beperking, die binnen de Regio Ermelo wonen, behoefte aan hebben op het gebied van geloofsbeleving en zingeving. De geestelijk verzorgers kunnen met de informatie uit dit onderzoek beter afstemmen op de behoeften van de cliënten. Met dit voorstel ben ik naar 's Heeren Loo Ermelo gegaan. Het voorstel werd door mijn voormalig stagebegeleidster enthousiast ontvangen. Vervolgens ben ik met de leidinggevende van de Geestelijke Verzorging in gesprek geweest en heb ik schriftelijk toestemming gevraagd en gekregen van de regiodirecteur van 's Heeren Loo om dit onderzoek te gaan uitvoeren.

De volgende **hoofdvraag** is geformuleerd:

Hoe kan de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo regio Ermelo aansluiten bij de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking op het gebied van geloofsbeleving en zingeving?

De **deelvragen** bij deze hoofdvraag luiden als volgt:

- Wat zijn de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo op het gebied van geloofsbeleving en zingeving?
- Wat zijn passende activiteiten op basis van de informatie die het onderzoek heeft opgeleverd?

Met een antwoord op deze vragen wil de afdeling Geestelijke Verzorging inzicht krijgen in de behoeften en vragen die cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio

`s Heeren Loo Ermelo hebben op het gebied van geloofsbeleving en zingeving en advies ontvangen over passende activiteiten die daaruit ontwikkeld kunnen worden.

Allereerst volgen nu de missie en visie van `s Heeren Loo. Dan volgt de literatuurstudie over achtergronden van een licht verstandelijke beperking, over geloof en zingeving bij mensen met een verstandelijke beperking en ga ik kort in op vraaggericht en presentiegericht werken. Voor de literatuurstudie heb ik voornamelijk gebruik gemaakt van nationale literatuur. Internationale literatuur is zeer beperkt te vinden en daarnaast niet specifiek gericht op de Nederlandse context van zorgorganisaties.

Vervolgens volgen de onderzoeksresultaten, conclusies en aanbevelingen.

2. `s Heeren Loo

2.1 Missie en visie `s Heeren Loo

Dit onderzoek wordt uitgevoerd in opdracht van `s Heeren Loo-Ermelo, een landelijke zorgorganisatie die ondersteuning biedt aan mensen met een verstandelijke beperking. Het onderzoek en de aanbevelingen die ik op basis van dit onderzoek zal geven dienen te passen bij en in overeenstemming te zijn met de missie en visie van `s Heeren Loo. Allereerst wil ik daarom hier de missie en visie van `s Heeren Loo beschrijven. Op de website (er is geen papieren variant beschikbaar) beschrijft `s Heeren Loo hoe zij willen zijn en wat zij doen als organisatie, aansluitend volgen de visie en missie.

“s Heeren Loo Zorggroep helpt mensen met een verstandelijke beperking hun leven in te vullen zoals zij dat zelf willen. Wij doen dat in heel Nederland met hulp die varieert van lichte ondersteuning aan huis tot intensieve 24-uurs opvang op woonlocaties. We willen daarin van bijzondere professionele en persoonlijke waarde zijn. Daarom maken we ruimte voor echte ontmoetingen en luisteren goed naar wensen en verwachtingen. Ook werken we waar mogelijk samen en blijven leren, zodat ons werk voortdurend verbetert. Respect, verbondenheid, geborgenheid en verantwoordelijkheid zijn daarin voor ons richtinggevende waarden”¹.

Missie

‘Mensen met een verstandelijke beperking tot hun recht laten komen. Dat is onze missie. Wij willen van toegevoegde waarde zijn voor mensen die een beroep doen op onze dienstverlening. Wat die toegevoegde waarde is, bepalen zij zelf. Want wij werken cliëntvolgend en laten ons in ons handelen leiden door wensen en verwachtingen van cliënten en hun ouders’².

Visie

‘Wensen en verwachtingen worden helder door goed te luisteren tijdens echte ontmoetingen. En door ons via samenwerking en gericht leren voortdurend verder te ontwikkelen. In ons werk spelen onze kernwaarden een cruciale rol: respect, geborgenheid, verbondenheid en verantwoordelijkheid. Kernwaarden krijgen pas betekenis als we ze zelf in ons contact met elkaar en cliënten inhoud geven. Daarover zijn we iedere dag weer met elkaar in gesprek’³.

¹ Missie en visie van `s Heeren Loo zorggroep (www.sheerenloo.nl)

² Missie en visie van `s Heeren Loo Zorggroep (www.sheerenloo.nl)

³ Missie en visie van `s Heeren Loo Zorggroep (www.sheerenloo.nl)

Naast de visie en de missie wordt de hoofdkoers beschreven in negen punten. Hierin worden zaken benoemd die in de komende jaren centraal zullen staan in het te ontwikkelen beleid.

Eén van deze negen punten is de **'Focus op jeugd en LVG'**⁴:

*'Wij zetten in op het behouden en verder uitbreiden van onze expertise in de behandeling van LVG-jongeren. Bovendien maken wij actief werk van de begeleiding van andere mensen met een licht verstandelijke beperking, met en zonder gedragsproblemen'*⁵.

Dit onderzoek voorziet 's Heeren Loo van informatie op het gebied van geestelijke verzorging voor de doelgroep LVG. Het strekt te ver hier de volledige hoofdkoers te bespreken. Voor de volledige beschrijving van de negen hoofdkoersen verwijst ik naar bijlage 5.

2.2 De plaats van de Geestelijke Verzorging binnen de organisatie

De afdeling Geestelijke Verzorging maakt onderdeel uit van het landelijke expertisecentrum, het zogenaamde 'Advisium'. Onder het Advisium vallen, naast de geestelijke verzorging, de gedragswetenschappers, de paramedische disciplines en de medische disciplines. De Geestelijke Verzorging neemt een enigszins 'aparte' plaats in binnen het Advisium. De geestelijk verzorger vervult een vrijplaats en vertrouwensfunctie ten behoeve van (relaties van) cliënten en medewerkers⁶ en mag gevraagd en ongevraagd advies uitbrengen.

In de functieomschrijving wordt de doelstelling van de functie als volgt weergegeven:

*'Het verlenen, coördineren en structureren van geestelijke verzorging (begeleiding en hulpverlening) aan (relaties van) cliënten vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging, het ondersteunen van medewerkers in hun besluitvorming in complexe situaties of bij het verwerken van ingrijpende werk gerelateerde gebeurtenissen en het mede vorm geven aan beleidsontwikkeling, zorgvisie en ethiek binnen de organisatie.'*⁷

Deze doelstelling is in grote lijnen in overeenstemming met de doelstelling zoals die omschreven is door de VGVZ⁸ in de beroepsstandaard voor Geestelijke Verzorging vanuit zorgorganisaties.

Deze doelstelling luidt als volgt:

'De professionele en ambtshalve begeleiding van en hulpverlening aan mensen bij hun zingeving en spiritualiteit, vanuit en op basis van geloofs- en levensovertuiging en de

⁴ LVG is de afkorting voor licht verstandelijk beperkt

⁵ www.sheerenloo.nl/wie-zijn-wij/organisatie

⁶ Functiebeschrijving geestelijk verzorger april 2013

⁷ Functiebeschrijving geestelijk verzorger april 2013

⁸ Vereniging van Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen

*professionele advisering inzake ethische en / of levensbeschouwelijke aspecten in zorgverlening en beleidsvorming*⁹.

Er is binnen 's Heeren Loo een concept kwaliteitskader¹⁰ van de Geestelijke Verzorging beschikbaar waarin, zeer beperkt, aangegeven wordt hoe de (vraaggerichte) geestelijke zorg aan cliënten binnen 's Heeren Loo vorm krijgt. Kort gezegd bestrijkt de geestelijke zorg vier domeinen: zingeving, identiteit, ethiek en levensbeschouwing¹¹.

2.2.1 Geestelijke Verzorging regio Ermelo

Binnen de Geestelijke Verzorging regio Ermelo zijn drie geestelijk verzorgers werkzaam.

De begeleiding die een cliënt krijgt, sluit aan bij de behoefte en levensbeschouwing van de cliënt¹².

Daar ligt uitdrukkelijk het vertrekpunt. Binnen de regio Ermelo zijn er veel cliënten met een christelijke achtergrond en zodoende nemen de kerkelijke activiteiten een belangrijke plaats in, omdat dit duidelijk in een behoefte voorziet.

Cliënten worden vanuit de afdeling Geestelijke Verzorging begeleidt bij levens-, zingeving- en geloofsvragen. Dat gebeurt zowel individueel als groepsgewijs. Ook wordt ondersteuning gegeven bij identiteitsontwikkeling, rouw- en verlieservaringen en er wordt stervensbegeleiding aangeboden. De geestelijk verzorgers gaan met grote regelmaat voor in afscheidsvieringen, en begeleiden naasten, medebewoners en begeleiders van een overleden cliënt in deze periode van verlies.

De geestelijk verzorgers zijn met regelmaat betrokken bij een MDO (multidisciplinair overleg) of een moreel beraad. Binnen het moreel beraad wordt specifiek stil gestaan bij een ethische vraag. De geestelijk verzorgers ondersteunen begeleiders bij ethische vragen en brengen ethiek op deze wijze dichterbij de werkvloer.

Op het terrein van 's Heeren Loo Ermelo staat de Opstandingskerk.

De Opstandingskerkgemeente is een bijzondere gemeente binnen de Protestantse Kerk in Nederland en heeft een ambtelijke binding met de protestantse gemeente Ermelo.

Op zondag organiseert de Geestelijke Verzorging drie kerkdiensten. De morgendienst is een ambtelijke dienst en daarin wordt voorgegaan door de geestelijk verzorger/predikant. Daarnaast

⁹ Beroepsstandaard voor de geestelijk verzorger in zorginstellingen. Uitgave van de Vereniging voor Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen. 2010. Pag. 9

¹⁰ Kwaliteitskader Geestelijke Verzorging (concept 2013)

¹¹ Kwaliteitskader Geestelijke Verzorging (concept 2013)

¹² Functiebeschrijving geestelijk verzorger april 2013

zijn er twee middagdiensten die niet ambtelijk zijn, daardoor kunnen in deze diensten ook pastoraal werkers voorgaan.

Door de week worden er op verschillende woon- en dagbestedingslocaties huiskamervieringen vorm gegeven. Aan deze vieringen nemen christelijke bewoners deel, maar ook bewoners met een andere levensbeschouwelijke achtergrond. Verder worden vanuit de geestelijke verzorging bijbelclubs, vormingsdagen¹³, belijdeniscatechese, zangavonden, kerstvieringen en een mannengespreksgroep georganiseerd.

Ook bieden de geestelijk verzorgers scholing op het gebied van de zingeving-, levens- en geloofsvragen. De laatste tijd wordt met regelmaat een scholing over de zingevinganalyse gegeven.

2.2.2 Beperkingen en mogelijkheden van de afdeling Geestelijke Verzorging

De laatste twee jaar is bezuinigd op de formatieplaatsen van de Geestelijke Verzorging. Doordat de Geestelijke Verzorging in Ermelo veelal goed in beeld is bij cliënten en begeleiders en er veel activiteiten worden gedaan vanuit de afdeling Geestelijke Verzorging, zijn de bezuinigingen tot op heden minimaal geweest. Dit kan in de toekomst veranderen en dat kan beperkingen met zich gaan meebrengen.

Zoals eerder aangegeven is één van de hoofdkoersen van 's Heeren Loo om te focussen op mensen met een licht verstandelijke beperking. Binnen de organisatie is deze doelgroep uitdrukkelijk in beeld. Dat biedt mogelijkheden om activiteiten voor hen te ontwikkelen.

De afgelopen periode zijn meerdere teams Geestelijke Verzorging uit verschillende regio's samengevoegd. Binnen de andere teams zijn geestelijke verzorgers werkzaam die al ervaring opgebouwd hebben in het werken met mensen met een licht verstandelijke beperking. Op deze manier kan gebruik gemaakt worden van elkaars expertise.

¹³ De vormingsdagen zijn een vorm van vervolgcatechese. Alle belijdende leden komen één keer per jaar een dag in de kerk terug om terug te kijken op de belijdenis en hier met elkaar over te praten, te zingen en te luisteren naar een verhaal uit de Bijbel. Ook wordt er op deze dag samen gegeten.

3. Literatuuronderzoek

Dit hoofdstuk bevat informatie uit literatuuronderzoek. Ik zal ingaan op een aantal begrippen, die van belang zijn voor het onderzoek.

3.1 Licht verstandelijke beperking

Verstandelijke beperkingen (Mental Retardations) worden binnen het Handboek *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*¹⁴ (hierna DSM-IV-TR), beschreven. Dit is een veel gebruikt handboek binnen de therapeutische en diagnostische setting in de geestelijke gezondheidszorg. Het diagnostische criterium voor 'Mental Retardation' wordt nader uitgewerkt. Binnen de DSM-IV-TR worden drie criteria genoemd die aanwezig dienen te zijn om te kunnen spreken van een verstandelijke beperking:

The essential feature of Mental Retardation is significantly subaverage general intellectual functioning (Criterion A) that accompanied by significant limitations in adaptive functioning in at least two of the following skills areas: communication, self-care, home living, social/interpersonal skills, use of community resources, self-direction, functional academic skills, work. Leisure, health and safety (criterion B). The onset ,must occur before 18 years (Criterion C)¹⁵.

Voor het intellectueel functioneren wordt over het algemeen uitgegaan van een intelligentie Cotiënt (IQ). De indeling die DSM-IV-TR maakt voor de mate van de verstandelijke beperking ziet er als volgt uit:

<i>Mild Mental Retardation</i>	<i>IQ level 50-55 to approximately 70</i>
<i>Moderate Mental Retardation</i>	<i>IQ level 35-40 to 50-55</i>
<i>Severe Mental Retardation</i>	<i>IQ level 20-25 to 35-40</i>
<i>Profound Mental Retardation</i>	<i>IQ level below 20 or 25</i>
<i>Mental Retardation, Severity Unspecified: when there is strong presumption of Mental retardation but the person`s intelligence is untestable by standard tests¹⁶.</i>	

Binnen vrijwel elke classificatie of indeling wordt uitgegaan van een IQ van 50-55 tot 70 bij een licht verstandelijke beperking. DSM-IV-TR gaat bij 'Mild Mental Retardation' uit van een IQ van 50-

¹⁴ DSM-IV-TR. *Diagnostic and statistical manual of Mental disorders*. Fourth edition. (Arlington: American Psychiatric Association, 2000) 932 Pag.

¹⁵ DSM-IV-TR. Pag. 41

¹⁶ DSM-IV-TR Pag. 49

55 tot maximaal 70¹⁷. Binnen het competentieprofiel (SG)LVG¹⁸ schetst men een iets ruimer kader, namelijk een IQ tussen de 50 en 85, waarbij vervolgens een onderscheid gemaakt wordt tussen mensen met een licht verstandelijke beperking (IQ: 50-70) en zwakbegaafden (IQ: 70- 85). De cliënten binnen mijn onderzoek vallen allemaal binnen de IQ waarden zoals door DSM-IV-TR aangehouden worden.

3.2 Oorzaken voor het ontstaan van verstandelijke beperkingen

Een verstandelijke beperking ontstaat doordat de ontwikkeling van bepaalde functies verstoord is. Factoren die van invloed zijn op de ontwikkeling van een kind zijn: aanleg, rijping en omgeving.¹⁹ Onder aanleg valt de erfelijke bepaaldheid, die vastgelegd is in de DNA-structuur²⁰, maar ook de invloed van de moeder op het kind tijdens de groei in de baarmoeder²¹. M. Delfos noemt een aantal zaken die de groei en ontwikkeling van het kind kunnen beïnvloeden: *‘een stofwisselingsziekte van de moeder, drugs-of alcoholverslaving of het slikken van medicijnen’*²². Onder aanleg vallen ook de gevolgen van complicaties tijdens of direct na de bevalling.²³ Een volgend ontwikkelingsaspect wat Delfos noemt is rijping: *‘onder rijping valt het proces van uitgroei en verdere vorming van het centrale zenuwstelsel, dat uit de hersenen en de zenuwbanen bestaat’*²⁴.

Ook de omgeving kan van invloed zijn op de ontwikkeling, hieronder vallen een aantal meer structurele invloeden, zoals : *‘aard van de ouders, opvoeding, scholing, sociale omgeving, culturele groep en historische-geografische omstandigheden... maar ook incidentele levensgebeurtenissen’*²⁵.

3.3 Aard van de beperkingen

Bij mensen met een licht verstandelijke beperking is sprake van cognitieve problemen en leerproblemen. Dat heeft consequenties voor het aanleren van nieuwe vaardigheden. Dat vraagt veel tijd en handelingen zullen vaker herhaald moeten worden voordat ze geïntegreerd zijn.²⁶ Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn meestal in staat oorzaken en gevolgen te begrijpen, maar hun emotionele reacties kunnen impulsief zijn. Er is enigszins sprake van empathisch vermogen, maar zij richten zich voornamelijk op de eigen gevoelens. Mensen met een licht verstandelijke beperking ervaren en ordenen de wereld vanuit hun eigen behoeften en

¹⁷ DSM-IV-TR. Pag. 42

¹⁸ (Sterk gedragsgestoord) Licht Verstandelijk gehandicapt.

¹⁹ Vlg. Delfos. M.F. Kinderen in ontwikkeling. Pag. 19-21 en 63

²⁰ Desoxyribonucleïnezuur: de belangrijkste chemische drager van erfelijke informatie in alle bekende organismen.

²¹ Vlg. Delfos, M.F., Kinderen in ontwikkeling. Pag. 63-64

²² Delfos, M.F., Kinderen in ontwikkeling. Pag. 63

²³ Vlg. Delfos, M.F., Kinderen in ontwikkeling. Pag. 64

²⁴ Delfos, M.F., Kinderen in ontwikkeling. Pag. 64-66

²⁵ Delfos, M.F., Kinderen in ontwikkeling. Pag. 66

²⁶ Vlg. Competentieprofiel (SG)LVG. Pag.14

vanuit de mogelijkheden van de sociale regels en normen die ze zich in de loop der tijd eigen hebben gemaakt.²⁷ Zij kleuren de reacties van anderen dan ook vaak met hun eigen beleving.²⁸ Mensen met een licht verstandelijke beperking hebben regelmatig moeite zich te handhaven in maatschappelijke verbanden, ook omdat er regelmatig sprake is van een beperkt sociaal aanpassingsvermogen²⁹. Het risico op overschatting is groot, omdat cliënten vaak in sociaal-emotioneel opzicht minder volwassen zijn dan het cognitieve functioneren doet vermoeden.³⁰

Het zijn niet alleen de cognitieve en sociale beperkingen die de begeleiding van mensen met een licht verstandelijke beperking complex maken. Er is vaak sprake van een combinatie van beperkingen en problemen. Naast de verstandelijke beperking kan er sprake zijn van psychiatrische problematiek en/ of gedragsproblematiek.³¹ Het competentieprofiel beschrijft dat de gedragsproblematiek vele vormen kan aannemen, bijvoorbeeld: *‘zich niet houden aan regels en afspraken (huisregels, school, werk), ontwijkend en provocatief gedrag, en ook agressie en criminaliteit’*³². Daarnaast beschikken mensen met een licht verstandelijk beperking vaak niet over het vermogen eigen grenzen te stellen.³³ Het komt regelmatig voor dat mensen met een licht verstandelijke beperking een negatief zelfbeeld hebben. Zij hebben vaak veel faalervaringen gehad en zijn geneigd de situaties eerder als negatief te beoordelen³⁴. Daarnaast is het de vraag of cliënten met een licht verstandelijke beperking in staat zijn de eigen mogelijkheden en beperkingen reëel in te schatten. Het competentieprofiel (SG) LVG stelt: *‘zij hebben vaak geen realistisch beeld van de eigen mogelijkheden en beperkingen en zien zichzelf niet als gehandicapt, met als gevolg dat men zichzelf overschat’*³⁵. Cliënten met een licht verstandelijke beperking zijn beïnvloedbaar door anderen. Gevolg is dat criminaliteit, verslaving, en seksueel overschrijdend gedrag relatief veel voorkomen bij deze doelgroep.

3.4 De ontwikkelingsleeftijd

De ontwikkelingsleeftijd van een persoon met een licht verstandelijke beperking is te duiden tussen 7 à 8 en ongeveer 12 jaar³⁶. In deze periode wordt onder andere gewerkt aan het opbouwen van een sociale identiteit. Ook ontstaan er mogelijkheden voor het logisch en systematisch denken. Meer complexe structuren en relaties tussen verschillende onderwerpen

²⁷ Doolaard, J. Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging. Pag. 575

²⁸ Vlg. Doolaard, J., Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging. Pag.576

²⁹ Vlg. Competentieprofiel (SG)LVG Pag. 11

³⁰ Competentieprofiel (SG)LVG. Pag. 14

³¹ Vlg. Competentieprofiel (SG) LVG. Pag. 14

³² Competentieprofiel (SG)LVG. Pag. 14

³³ Vlg. Competentieprofiel (SG) LVG. Pag. 14

³⁴ Competentieprofiel (SG) LVG. Pag. 15

³⁵ Competentieprofiel (SG)LVG. Pag. 15

³⁶ Doolaard, J., Nieuw handboek Geestelijke Verzorging. Pag. 575

kunnen begrepen worden. Er ontstaat besef van onomkeerbaarheid van bepaalde zaken, zoals bijvoorbeeld de dood. Ook vindt er in deze fase een deel van de morele ontwikkeling plaats.³⁷ In de leeftijdsfase van acht tot twaalf jaar speelt socialisatie³⁸ een grote rol.

3.5 Aandachtspunten voor de begeleiding

De problematiek die aanwezig is bij een licht verstandelijke beperking heeft consequenties voor de begeleiding van deze cliënten. Een begeleider dient voldoende kennis te hebben van de beperkingen van deze specifieke doelgroep en deze kennis ook te kunnen gebruiken om een reële inschatting te maken van de mogelijkheden en beperkingen van de individuele cliënt³⁹. De begeleiding moet empathisch zijn, de cliënt respecteren zoals hij is, maar ook consequent en duidelijk zijn en grenzen kunnen stellen⁴⁰. De begeleider moet in staat zijn om te begeleiden en te trainen in het aangaan van positieve contacten en kunnen omgaan met spanningen tussen de cliënt en de omgeving.⁴¹ De genoemde begeleidingsaspecten gelden voor de directe begeleiders, maar zijn zeker ook van belang voor andere disciplines die betrokken zijn bij de begeleiding van cliënten, waaronder ook geestelijk verzorgers.

3.6 De ervaringsordening van Timmers-Huigens

Nu ik enkele zaken benoemd heb over een licht verstandelijke beperking en de ontwikkelingsaspecten daarvan, wil ik ingaan op de ervaringsordening van Dorothea Timmers-Huigens (zowel pedagoog als theoloog). Zij heeft het concept van het ordenen van ervaringen als basisprincipe nader uitgewerkt. Tijdens het dagelijks leven en ook tijdens de contacten met de geestelijke verzorging doen cliënten met een licht verstandelijke beperking ervaringen op, die verwerkt moeten worden. Alle mensen, dus ook mensen met een verstandelijke beperking, ordenen informatie en ervaringen op een bepaalde manier, echter zal bij mensen met een verstandelijke beperking één manier van ordenen tijdens een bepaalde periode, of zelfs het gehele leven dominant aanwezig zijn⁴².

De ervaringsordening verschaft meer inzicht in de verschillende manieren van ordenen. Door daar meer inzicht in te hebben, kan de communicatie beter afgestemd worden. Timmers-Huigens stelt: *‘inzicht in verschillende bronnen van ervaringsordening kunnen het inzicht in de pluraliteit van het*

³⁷ Delfos, M.F., Ontwikkeling in vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en adolescenten, Lisse: Swets & Zeitlinger B.V., 1999. Pag. 193-214

³⁸ Socialisatie is het proces waardoor regels van de cultuur en ook de waarden van een bepaalde cultuur aan een kind worden overgedragen.

³⁹ Vlg. Competentieprofiel (SG)LVG. Pag. 14

⁴⁰ Competentieprofiel (SG)LVG. Pag. 15

⁴¹ Vlg. Competentieprofiel (SG)LVG. Pag. 16-17

⁴² Timmers-Huigens, D, Onderwijsleermiddelen ZML. Pag. 21

menselijk gedrag en de mogelijkheid daar co-regulatief bij aan te sluiten vergroten⁴³. De menselijke relaties en interacties kunnen namelijk gezien worden als co-regulatief proces, waarin mensen elkaar kunnen beïnvloeden. Als rekening gehouden wordt met de ervaringsordening kan dat de kwaliteit van dat proces bevorderen. Dat geldt niet alleen voor de dagelijkse communicatie, maar zeker ook voor de geloofscommunicatie.

Timmers- Huigens beschrijft de volgende onderdelen binnen haar ervaringsordening:

- de lichaamsgebonden ervaringsordening
- de associatieve ervaringsordening
- de structurerende ervaringsordening
- de vormgevende ervaringsordening

3.6.1 De lichaamsgebonden ervaringsordening

De basis van elke ervaring is het eigen lichaam. Er *'is geen kennen, geen waarderen en geen gebruik van mogelijkheden mogelijk zonder lichamelijkeheid... Het is de meest primaire vorm van duiding'*⁴⁴.

Ook de psychische en geestelijke verwerkingen hebben een lichamelijke component.

In de communicatie met de omgeving doet altijd het gehele lichaam mee. Timmers-Huigens stelt dat de lichaamsgebonden ervaringsordening in elke andere ordening een rol blijft spelen, vaak onbewust en op de achtergrond, maar hij blijft aanwezig⁴⁵. Ook de lichaamstaal wordt gestuurd door de lichaamsgebonden ervaringsordening. De lichaamsgebonden ervaringsordening werkt eraan mee dat andere delen van de ervaringsordening tot hun recht komen en te gebruiken zijn, een voorwaarde daarvoor is wel dat het lichaam als veilig wordt ervaren⁴⁶.

Timmers-Huigens noemt enkele voorbeelden:

*'Wanneer sprake is van onvoldoende veiligheid zal het lichaam meer aandacht vragen en zal de respons op de situatie of de gebeurtenis een lichamelijke respons zijn[...]Wie doodmoe is krijgt de neiging te gaan liggen of raakt geïrriteerd. Onlust wekt altijd gevoelens van fight or flight op [...]verslavingsproblematiek is een lichaamsgebonden antwoord op een extreem onbehagen[...]Psychosomatische klachten zijn lichaamsgebonden antwoorden op ervaringen waar men via een andere ervaringsordening onvoldoende antwoorden op kan geven'*⁴⁷.

Mensen die overwegend lichaamsgebonden ordenen geven betekenis aan de gebeurtenissen in de werkelijkheid door een lichaamsgebonden gebruik van de menselijke mogelijkheden. Wie

⁴³ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 131.

⁴⁴ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 137

⁴⁵ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 138

⁴⁶ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 138-139.

⁴⁷ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 139

lichaamsgebonden ordent maakt bijvoorbeeld geen contact met mensen die hij fysiek niet kan waarnemen met één van zijn zintuigen.⁴⁸

3.6.2 De associatieve ervaringsordening

Associatief ordenen wordt gezien als een vorm van leren. Vanuit de sensomotorische activering van de associatieve ordening kan een kind zelfstandig gebruik gaan maken van associatieve ervaringsordening. Het kind raakt in staat om ervaringen te decentraliseren. Associaties zullen eerst meer op zichzelf staan, maar na verloop van tijd wordt duidelijk dat bepaalde verbanden en associatiereeksen bestaan.⁴⁹ Elke vorming van gewoonten maakt (bewust of onbewust) deel uit van associatieve ervaringsordening. Associatiereeksen geven ruimte aan de werkelijkheid als ze verinnerlijkt zijn. Vanuit bepaalde associatiereeksen die verinnerlijkt zijn geraakt, bestaat ook de mogelijkheid nieuwe zaken aan te leren en variatie aan te brengen.⁵⁰ Associëren leidt tot een bepaald verwachtingspatroon. Soms gaan de zaken van te voren anders dan verwacht. Dat brengt dan onveiligheid en onduidelijkheid met zich mee.

De cliënt die ervaringen op associatieve manier ordent zal dan ook protest aantekenen als een onderdeel in de associatiereeks anders verloopt. Een voorbeeld uit eigen ervaring: er was geen collectant in één van de kerkdiensten en ik bedacht dat ik zelf dan wel met de collecteschaal rond kon gaan. Eén van bewoners maakte heel duidelijk protest: het hoort niet zo, en weigerde zijn geld in de collecteschaal te doen! Het ritueel was niet verlopen zoals het altijd verloopt. Een bepaalde associatiereeks is doorbroken, de zaken moeten opnieuw geordend worden. Hoe doe je dat als je dominante manier van ordenen via associaties verloopt en je nog nooit een collecterende voorganger bent tegengekomen?!

Bij mensen met een verstandelijke beperking zien we dit aspect regelmatig sterk terug, maar ook mensen zonder verstandelijke beperking maken regelmatig gebruik van de associatieve ordening, zeker waar het geloof en liturgie betreft. Vanuit associaties zijn wij in staat tot ritualiseren. Van het vermogen tot ritualiseren maken we binnen de geestelijke verzorging dankbaar gebruik, zeker in het werk met cliënten met een verstandelijke beperking.

3.6.3 De structurerende ervaringsordening

‘Structurerend ordenen is de menselijke mogelijkheid om gehelen te overzien die zelfs veel meer zijn dan de som der delen’, zegt Timmers- Huigens⁵¹. Structurerend ordenen vormt een basis voor

⁴⁸ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 138-139

⁴⁹ Vlg. Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 144-145

⁵⁰ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 144-145

⁵¹ Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 152- 154

menselijke mogelijkheden zoals, bijvoorbeeld: bewust onthouden, opdrachtbewustzijn, inzicht in ruimte en tijd, beoordelen, plannen, initiatief nemen, leiding geven.⁵²

Voor het gebruiken van de structurerende ervaringsordening is zelfbewustzijn en zelfkennis nodig. Het vermogen tot structurerend ordenen heeft vaardigheden en kennis mogelijk gemaakt en geïnitieerd.⁵³ Daarnaast is het mogelijk betekenis toe te kennen, maar de betekenissen die toegekend worden, kunnen bij mensen heel verschillend zijn. Gedeeld begrip is een voorwaarde voor het samen leven en werken⁵⁴.

Iemand die in staat is structurerend te ordenen kan als er bij een huiskamerviering gevraagd wordt: ‘wat vind jij een mooi lied om te zingen?’, daar zelf een antwoord op geven. Een cliënt die associatief ordent zal als de geestelijk verzorger voorstelt om een bepaald lied te zingen aan kunnen geven of hij het lied mooi vindt, of bij een keuze uit twee liederen aan kunnen geven welke van de twee hij het mooist vindt. Terwijl iemand die lichaamsgebonden ordent pas als hij het lied hoort aan kan geven of hij het lied mooi vindt.

Mensen met een licht verstandelijke beperking hebben vaak wel vaardigheden ontwikkeld om structurerend te ordenen, maar zeker als een bepaald verwachtingspatroon doorbroken wordt, of een zekere basisveiligheid ontbreekt terugvallen op de lichaamsgebonden of associatieve ervaringsordening.

3.6.4 De vormgevende ervaringsordening

De vormgevende ervaringsordening is een bijzondere verschijningsvorm van de structurerende ervaringsordening.⁵⁵ Vormgeving is de menselijke mogelijkheid waardoor iets nieuws gecreëerd kan worden. In de vormgevende ordening wordt de identiteit zichtbaar, en daarin is groei en ontwikkeling mogelijk. Daardoor bestaat voor de mens de mogelijkheid grensoverschrijdend te denken. Door de vormgevende ordening wordt er iets eigens toegevoegd aan een bestaande structuur.⁵⁶

Concluderend kan gezegd worden dat mensen met een licht verstandelijke beperking meestal een IQ tussen de 50 à 55 tot 70 hebben, wat vergelijkbaar is met een ontwikkelingsleeftijd van 7-12 jaar. De beperking is ontstaan doordat de ontwikkeling van bepaalde functies verstoord zijn geraakt. Bij een licht verstandelijke beperking is er sprake van cognitieve problemen, maar vaak is er daarnaast sprake van sociaal-emotionele, psychiatrische en/of gedragsproblematiek. Mensen

⁵² Timmers-Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 154

⁵³ Timmers –Huigens, D, Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 156

⁵⁴ www.timmers-ervaringsordening/ervaringsordening/4delen

⁵⁵ Vlg. Timmers- Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag.160

⁵⁶ Vlg. Timmers- Huigens, D., Interactieve geloofscommunicatie. Pag. 160-162

met een licht verstandelijke beperking ordenen de wereld vanuit hun eigen behoeften. In sociaal emotioneel opzicht zijn ze vaak minder volwassen dan het cognitieve functioneren doet vermoeden. Daardoor is het risico op overschatting groot. Daarnaast hebben ze vaak geen realistisch beeld van de eigen mogelijkheden en beperkingen. Het is belangrijk met deze aspecten binnen de communicatie rekening te houden.

De geestelijk verzorger heeft binnen zijn werk met mensen te maken die op een bepaalde manier ervaringen ordenen en communiceren. Timmers- Huigens heeft in haar ervaringsordening de verschillende manieren van ordenen nader uitgewerkt. Zeker in het werken met mensen met een verstandelijke beperking is bewustzijn van bepaalde ordeningspatronen waardevol. Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn in staat structurerend te ordenen, maar vallen, zeker bij onveiligheid of als een bepaald verwachtingspatroon wordt doorbroken, terug op de associatieve of lichaamsgebonden ordening. De geestelijk verzorger kan hier binnen de afstemming van de communicatie rekening mee houden.

4. Geloof

Een levensbeschouwing kan worden opgevat als de zin die mensen geven aan hun bestaan, vanuit een bepaalde levensovertuiging⁵⁷. Geloof is de manier waarop een persoon of een groep zichzelf in de wereld ziet staan, de basis van hoe mensen het leven vorm willen geven⁵⁸. ‘De basis van geloven is niet empirische kennis, maar geloof is gebaseerd op gevoelens van verwondering en ontzag’, zegt A.J. Hesschel⁵⁹. Geloof is uitdrukkelijk niet stellig te bewijzen. Geloof betekent niet alleen maar dat je gelooft dat iets waar is; het is de bereidheid om naar dat geloof te handelen, er vast op te vertrouwen.⁶⁰ Luther verwoordt het als analogie met mooie concrete woorden: ‘bij geloof gaat het er niet alleen om te geloven dat het schip bestaat- het betekent erop stappen en onszelf er aan toevertrouwen’⁶¹.

Geloven is geen statisch gebeuren. Bij geloof gebeurt er iets met mensen. In het boek *Liefdevol oog en open oor*⁶² wordt het door F.G. Immink mooi verwoord:

‘Het geloof als een levensbetrekking tussen God en mens is een dynamisch gebeuren. Het heeft te maken met ons gevoel, met onze gewaarwording van liefde en genade, met de ervaring van vrees en ontzag, met onze gemeenschap met Jezus Christus, met vernieuwende en inspirerende kracht van de Heilige Geest’⁶³.

4.1. Geloof en mensen met een verstandelijke beperking

Na het aspect van geloof kort besproken te hebben ga ik nu eerst nader in op geloof bij mensen met een verstandelijke beperking.

Geloof kan zich voltrekken in verschillende lagen van ons mens zijn. Het gaat niet alleen om kennen, maar ook om gevoel en intuïtie. De relatie tussen God en mensen omvat een grote existentiële breedte. Juist in de omgang met mensen met een verstandelijke beperking, die regelmatig beperkte verbale vaardigheden hebben is het van belang om te beseffen, dat juist ook de andere lagen een rol mogen spelen. F.G. Immink stelt in het boek *Liefdevol oog en open oor*:

⁵⁷ Hermsen, P. e.a., *Mensen met een verstandelijke beperking*. Pag. 260

⁵⁸ Vlg. Fowler, J.W., *Stages of faith*. Pag. 4-6

⁵⁹ A. J. Hesschel geciteerd in Timmers-Huigens, D., *Interactieve geloofscommunicatie*. Pag. 179

⁶⁰ McGrath, A., *Christelijke theologie*. Pag. 280-282

⁶¹ McGrath, A., *Christelijke theologie*. Pag. 282

⁶² Meulen, H.C. (red), *Liefdevol oog en open oor*. Handboek pastoraat in de christelijke gemeente (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2004)

⁶³ F.G. Immink in Meulen, H.C. (red), *Liefdevol oog en open oor*. Handboek pastoraat in de christelijke gemeente (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2004) Pag. 244

‘De niet verbale communicatie en de gevoelsuitingen zijn uitermate belangrijk in de ontmoeting met de mens met een verstandelijke handicap. En zou God zich niet juist in die dimensies van ons mens-zijn openbaren’⁶⁴?

Geloven is dus niet slechts een cognitieve gebeurtenis. Juist ook de andere lagen binnen de geloofsdimensie mogen er zijn. Juist deze dimensies dienen aangesproken te worden binnen de geloofscommunicatie bij mensen met een verstandelijke beperking.

4.2 Geloofscommunicatie

De uitdaging binnen de geloofscommunicatie is om precies die communicatiemiddelen te gebruiken die aansluiten bij het communicatieniveau van degene waar tegen gesproken wordt⁶⁵. Bij mensen met een verstandelijke beperking is het lang niet altijd vanzelfsprekend dat de communicatie op een verbale manier vormgegeven kan worden. Geloofscommunicatie vindt zowel non-verbaal als verbaal plaats.

Zoals eerder aangegeven is communicatie, te beschrijven als een co-regulatief proces, waardoor de werkelijkheid relationeel beïnvloed wordt. Timmers-Huigens verwoordt dat de kwaliteit van geloofscommunicatie verbeterd kan worden door de loop van de ervaringsordening te volgen.⁶⁶ Als we weten hoe de cliënt ervaringen ordent kunnen we er onze geloofscommunicatie, en ook onze activiteiten, op afstemmen.⁶⁷

J.W. Fowler beschrijft in zijn boek *Stages of faith*⁶⁸ de psychologische aspecten van geloof bij de ontwikkelingsleeftijden in verschillende fasen. Het schoolgaande kind (wat vergelijkbaar is met de ontwikkelingsleeftijd van een persoon met een licht verstandelijke beperking) tot 10 jaar (stage 1) zit in de fase van intuïtief projectief geloof. Kenmerkend is de relatieve flexibiliteit van denkpatronen. Daarnaast is het denken in deze fase magisch en egocentrisch. De fantasieprocessen zijn nog ongeremd en onbevangen.

Het is in deze fase mogelijk langere verhalen te volgen, maar vaak bestaat nog niet het vermogen ze na te vertellen. Het begin van een zeker voorstellingsvermogen begint zich te ontwikkelen, maar is nog niet volledig ontwikkeld. In deze fase kunnen alleen concrete symbolen en beelden

⁶⁴ F.G. Immink in Meulen, H.C. (red), *liefdevol oog en open oor* Pag. 244-245

⁶⁵ Smit, J., *Zo gewoon mogelijk. Tien theologische tips voor inclusie.* (Instituut voor Theologie en sociale integratie) Pag. 57

⁶⁶ Timmers-Huigens, D., *Interactieve geloofscommunicatie.* pag. 219

⁶⁷ Timmers-Huigens, D., *Interactieve geloofscommunicatie.* Pag. 216-217

⁶⁸ Fowler, J.W. *Stages of faith. The Psychology of Human Development and the quest for meaning* (New York: HarperSanFrancisco, 1981)

begrepen worden⁶⁹. De belangrijkste factor die meespeelt in de transitie naar de volgende fase is de verschijning van het concreet operationeel denken, het weten van hoe dingen zijn en dat ze voor zichzelf de basis van het verstaan kunnen verklaren⁷⁰.

Veel mensen met een licht verstandelijke beperking functioneren op het niveau van stadium 1. Toch kunnen ook bepaalde zaken die Fowler benoemt in 'Stage 2', de fase van mythisch literair geloof, van toepassing zijn. Hij verwoordt dat kinderen vanaf 10 jaar meer ordelijk en betrouwbaar construeren. Zij kunnen de echte wereld goed van de schijnwereld onderscheiden. Ze hebben de mogelijkheid om hun ervaringen te verwoorden.⁷¹

4.3 Geloofsbeleving en belevingscultuur anno "nu"

Een aspect wat raakt aan de geloofsbeleving is de invloed van de belevingscultuur die in de loop der tijd is ontstaan. Daar wil ik enkele dingen over zeggen.

Wij leven in een tijd waarin, zeker jonge mensen, overspoelt worden met prikkels. Alles moet beleefd worden. Het dient, goed te voelen, leuk te zijn. Dat geldt in zekere mate ook voor geloofsactiviteiten. Waar mensen voorheen vaker loyaal bleven aan het kerkgenootschap waarin ze opgegroeid zijn, is nu sterker de beweging te zien dat mensen zelf een bewuste keuze maken voor een kerk die bij hen past.⁷²

De ontwikkelingen binnen de samenleving zijn van invloed op de beleving in het algemeen, en de geloofsbeleving in het bijzonder. Dat er meer te kiezen is op dit moment is de ene kant van het verhaal, maar er moet daardoor ook veel meer gekozen worden.⁷³ Door de belevingscultuur worden hogere eisen aan het individu gesteld. Het individu dient keuzes te maken om het leven vorm te geven. Waar iemand met een licht verstandelijke beperking een jaar of dertig geleden nog een redelijk normaal bestaan kon leiden is dit nu, door alles wat op mensen afkomt, veel vaker onmogelijk geworden. De wereld is complex en er worden hoge eisen gesteld aan zelfinzicht, keuzevrijheid en zelfexpressie. Dit zijn juist zaken waar mensen met een licht verstandelijke beperking maar heel beperkt toe in staat zijn. Laat staan dat op basis van die zelfreflectie, de juiste keuzes gemaakt kunnen worden. Aan de andere kant brengt de belevingscultuur ook mogelijkheden. De sterkere nadruk op beleving met alle zintuigen en de steeds groter wordende beeldcultuur sluit wellicht beter aan bij de beleving van mensen met een verstandelijke beperking, dan slechts en alleen de nadruk op het verbale aspect.

⁶⁹ Fowler, J.W., Stages of faith. Pag. 123-133

⁷⁰ Fowler, J.W., Stages of faith. Pag. 133

⁷¹ Fowler, J.W., Stages of faith. Pag. 135-150

⁷² Stoep, J. van der e.a., Alles wat je hart begeert. Pag. 33

⁷³ Stoep, J. van der e.a., Alles wat je hart begeert. Pag. 37-38

Samenvattend kunnen we zeggen dat geloof geen statische gebeurtenis is. Er gebeurt iets met mensen. Geloof kan zich voltrekken in diverse lagen van ons mens-zijn. Juist in de omgang met mensen met een verstandelijke beperking is het van belang dat andere lagen, dan de laag van cognitie en kennen, een rol mag spelen.

We hebben in dit hoofdstuk naar de ervaringsordening van Timmers-Huigens gekeken en de ‘stages of faith’ van Fowler. Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn in staat om structurerend te ordenen, maar vaak wordt teruggesproken naar de associatieve of zelfs lichaamsgebonden ervaringsordening. Mensen met een licht verstandelijke beperking bevinden zich veelal in ‘stage 1’ van Fowlers ‘stages of faith’.

Kijkend naar de theoretische achtergronden geeft het IQ van een cliënt ons weinig waardevolle informatie over het functioneren van de cliënt. Het risico om mensen met een verstandelijke beperking te overschatten is groot. Voor geestelijk verzorgers bieden de ervaringsordening van Timmers-Huigens en Fowlers ‘stages of faith’ meer aanknopingspunten voor de communicatie.

4.4 Zingevinganalyse

Binnen deze literatuurstudie wil ik kort ingaan op de zingevinganalyse die afgelopen jaren binnen de VGVZ door de werkgroep Zingevinganalyse ontwikkeld is.⁷⁴ Inmiddels is de brochure klaar en zal zeer binnenkort verkrijgbaar zijn. Binnen 's Heeren Loo wordt de methodiek op een aantal groepen al gebruikt en hebben er scholingen plaatsgevonden voor begeleiders en geestelijk verzorgers. Ik heb zelf deze scholing gevolgd en ik ben bij een vergadering van de werkgroep aanwezig geweest tijdens mijn stageperiode.

Het volgende wordt in de brochure vermeld over het model:

‘Het model is opgebouwd vanuit de gedachte, dat je in eerste instantie zin zou kunnen omschrijven als reden of motief of doel om aan je dag te beginnen. Met andere woorden: we gaan eerst op zoek naar alledaagse zingevende aspecten van iemands bestaan’⁷⁵.

De volgende aandachtsvelden zijn in een ballon gevisualiseerd:

- Ik en mijn lichaam (geel)
- Ik en mijn omgeving (groen)
- Ik en de ander (blauw)
- Ik en mijn spiritualiteit (rood) (vuur van inspiratie)

⁷⁴ De bijbehorende brochure wordt in 2013 gepubliceerd en is binnenkort verkrijgbaar bij de VGVZ. Doordat mijn afstudeerbegeleider meegewerkt heeft aan de brochure heb ik de nieuwe brochure al kunnen gebruiken.

⁷⁵ Werkgroep Zingevinganalyse VGVZ, Zin zien, zoeken en beleven. Zingevinganalyse bij mensen met een verstandelijke beperking. (VGVZ, 2013) pag. 15

Dan is er nog een mandje onderaan de ballon: dat mandje symboliseert het geheim van de cliënt en het geheim om de cliënt.⁷⁶

Figuur 1: de ballon uit de zingevinganalyse

De zingevinganalyse kan ingevuld worden door diverse schema's met onderwerpen, die bij één van de vier bovengenoemde thema's horen, in te vullen. Dit is een hulpmiddel voor degene die de zingevinganalyse invult. De zingevinganalyse kan helpen om in beeld te brengen wat er zich afspeelt in het leven van de cliënt op de verschillende levensgebieden en welke betekenis hieraan gegeven kan worden⁷⁷.

'In eerste instantie is het model geschreven door geestelijk verzorgers voor geestelijk verzorgers. Het is bij uitstek de taak de van een geestelijk verzorger om aandacht te vragen voor zingeving', stellen de auteurs van de zingevinganalysemethode. Maar ook anderen kunnen met dit model werken.⁷⁸ Er worden verschillende manieren benoemd waarop het model in te zetten is:

1. Door een geestelijk verzorger, die een cliënt wil ondersteunen bij het zoeken naar een zinvol bestaan.
2. Het model samen invullen met de cliënt.
3. Het model gebruiken in een teamoverleg over de cliënt.
4. Gebruik in het Multidisciplinair Overleg (MDO).⁷⁹

⁷⁶ Zin zien, zoeken en beleven. Pag. 15-16

⁷⁷ Zin zien, zoeken en beleven. Pag. 10

⁷⁸ Zin zien, zoeken en beleven. Pag. 19

⁷⁹ Zin zien, zoeken en beleven. Pag. 19-20

5. Vraaggericht werken en presentiegericht werken

Voordat ik overga naar de bespreking van het empirisch onderzoek wil ik kort ingaan op vraaggericht- en presentiegericht werken. Er zijn verschillende pastorale modellen te benoemen vanuit de bestudeerde literatuur. Het is theologisch zeer de moeite waard de voor en nadelen uit te werken, echter reikt dat binnen dit onderzoek te ver. Voor de bespreking van deze alternatieven verwijs ik naar het boek *Liefdevol oog en open oor* van H.C. van de Meulen⁸⁰. In verband met de nadruk op vraaggericht werken vanuit de afdeling Geestelijke Verzorging heeft het hier mijn voorkeur daar de presentietheorie tegenover te zetten en mij hier daartoe te beperken.

5.1 Vraaggericht werken

Binnen het kwaliteitskader van de Geestelijke Verzorging `s Heeren Loo wordt aangegeven dat de cliënt en zijn vraag leidend zijn. Ik citeer:

‘het principe van vraaggerichte zorg betekent logischerwijze dat de geestelijk verzorger volgend is en zich responsief, dienstbaar, flexibel en creatief zal tonen bij de inrichting en realisering van zijn zorginspanningen’⁸¹.

In de kennisbundel *vraaggericht werken in de langdurige zorg* van Vilans wordt over vraaggericht werken het volgende gezegd:

‘Door zich in te leven in de positie van de cliënt en door open te staan voor de cliënt wordt duidelijk wat de cliënt wil en belangrijk vindt. Hierdoor zijn zorgverleners in staat zorg te leveren die aansluit bij de vraag van de cliënt’⁸².

Zorgleefplannen zijn er op gericht aan te sluiten bij de vragen van een cliënt. Het vertrekpunt van vraaggerichte zorgverlening en voor het zorgleefplan ligt altijd bij de cliënt zelf. Toch heeft vraaggerichte zorg vaak ook een grote mate van oplossings- en doelgerichtheid.

Voorwaarde voor vraaggericht werken is dat mensen in staat zijn hun eigen vragen te formuleren en deze onder woorden te brengen. Daarnaast dient er sprake te zijn van contact.

Zoals we eerder in deze literatuurstudie hebben kunnen zien zijn lang niet alle cliënten met een verstandelijke beperking in staat om hun eigen vragen onder woorden te brengen.

⁸⁰ Meulen, H.C. van der, *Liefdevol oog en open oor*. Pag.9-17

⁸¹ Kwaliteitskader Geestelijke verzorging `s Heeren Loo (conceptversie 2013)

⁸² Kennisbundel vraaggericht werken in de langdurige zorg (Vilans 2012) Pag. 5

Daarnaast zijn bepaalde zorgverleners zoals groepsbegeleiders automatisch in beeld bij een cliënt, waardoor de vragen gehoord en gezien worden. Voor geestelijke verzorgers werkt dit doorgaans niet zo. Dat maakt het voor geestelijk verzorgers niet eenvoudig om vraaggericht te werken.

5.2 De presentietheorie

De Bijbels theologische wortels van de presentietheorie, zijn te vinden in God zelf, die vaak verborgen is, maar in Jezus mens geworden is, en op die manier zichtbaar werd voor ons mensen. Er is sprake van beschikbaarheid, er wordt ruimte gemaakt voor de ander.⁸³

A. Baart, gezichtsbepalend als het om de presentietheorie gaat, zegt het volgende: *presentie bevordert dat de ander tevoorschijn kan komen. Vaak wordt presentie gekenmerkt door een voorzichtige en aandachtige traagheid van werken die ruimte geeft aan wat zich niet maken of afdwingen laat*⁸⁴.

Daar kunnen wij ook het verschil laten zien tussen geestelijk verzorgers en hulpverleners. Hulpverleners zijn beschikbaar op het moment dat er zich een probleem voordoet en gaan op zoek naar een oplossing. Geestelijk verzorgers zijn niet allereerst geïnteresseerd in een oplossing, maar willen vooral luisterend aanwezig zijn, ‘er-zijn-voor’ de ander.⁸⁵ De professional komt zonder van te voren vaststaande agenda. Baart stelt: *‘de agenda van de presentiebeoefenaar wordt in hoge mate bepaald door wat de ander aan de orde stelt’*⁸⁶. Er wordt ook aangesloten bij hoe de ander de zaken aan de orde stelt en wat zijn of haar ervaringen daarbij zijn⁸⁷.

De presentietheorie heeft mijns inziens als nadeel dat het risico bestaat dat het ‘er-zijn’ zodanig op de voorgrond komt te staan dat de ontmoetingen een zekere oppervlakkigheid krijgen. Dan wordt ook geen recht meer gedaan aan het theologische aspect van ‘gezonden zijn’. Wij mogen, ook binnen de geestelijke verzorging, mensen opzoeken in Jezus naam⁸⁸. Het weten ‘gezonden te zijn’ mag vrijmoedigheid met zich meebrengen om naar mensen toe te gaan en present te zijn. Presentie dient naar mijn mening ingezet te worden als basis voor het maken van contact en het tijdig horen van vragen. Daaruit dient vervolgens wel een andere vorm van pastoraat ingezet te worden om daadwerkelijk verder te komen met de vragen van de cliënt.

⁸³ Ganzevoort, R. en Visser, J., Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2007) Pag. 93

⁸⁴ www.andriesbaart.nl/presentie

⁸⁵ Baart, A., Een theorie van presentie (Utrecht: Uitgeverij LEMMA, 2001) pag. 732

⁸⁶ Baart, A., Een theorie van presentie. Pag. 735

⁸⁷ Baart, A., Een theorie van presentie. Pag. 735-744

⁸⁸ Meulen, H.C. van der, Liefdevol oog en open oor. Pag. 23

Vraaggerichtheid heeft het vertrekpunt bij de cliënt liggen. Dat is een sterk punt, maar is daarnaast sterk oplossings- en doelgericht. Presentie werkt vanuit de basis 'er- te -zijn -voor' de ander. Binnen het 'er-zijn-voor' is er ruimte voor 'echt' contact, en kunnen de vragen van een cliënt gehoord worden.

6. Empirisch onderzoek

Onderzoeksmethode

Het onderzoek betreft een kwalitatief onderzoek⁸⁹, met als doel de beide deelvragen te beantwoorden. Ik heb binnen dit onderzoek gebruik gemaakt van deels gestructureerde interviews (bijlage 6). Vooraf heb ik vragenlijsten opgesteld, die ik gebruikt heb bij de interviews. Binnen de gesprekken staat de beleving van de geïnterviewde voorop en wordt informatie verzameld.⁹⁰ Ik heb mezelf daarbinnen de ruimte voorbehouden op een zeker onderwerp door te vragen of bewust af te wijken van de volgorde van de vragen. Een aantal onderwerpen dienen zeker aan de orde te komen. Dat betreft in ieder geval de vragen 4,5,6,7,8,9,14,15,16,17,18 van de vragenlijsten voor cliënten (bijlage 6).

Alle cliënten waarmee ik in gesprek zal gaan hebben een verstandelijke beperking, daarnaast speelt er vaak ook andere problematiek (bijv. gedrags- en psychiatrische problematiek) mee zoals gebleken is uit de literatuurstudie. Mogelijk hebben deze invloed op de validiteit van het onderzoek. Deels kan dit probleem ondervangen worden door de inzet van specifieke vaardigheden en kwaliteiten van de persoon die de interviews uitvoert. Ervaring met en kennis van de doelgroep is een vereiste om deze gesprekken te kunnen voeren. Daarnaast is belangrijk: vertrouwen wekken, geduld, doorvragen, meebewegen met de gespreksonderwerpen van de cliënten, maar daarbinnen de vragenlijsten vasthouden en hier naar toe terug te 'bewegen'.

Gezien de doelgroep van mijn onderzoek had het mijn sterke voorkeur de interviews mondeling te laten plaatsvinden. De cliënten hebben vaak zeer beperkte schriftelijke uitdrukingsvaardigheden. Ik ben er vanuit gegaan dat cliënten zich maar kort zouden kunnen concentreren en ging er van uit meerdere gesprekken nodig te hebben per cliënt. Dit bleek achteraf bezien een onterechte zorg. Bij alle cliënten was één gesprek voldoende.

Selectie cliënten

Uiteindelijk omvatte de onderzoeksgroep zes cliënten met een licht verstandelijke beperking (IQ 50-70) in de leeftijd van 20-33 jaar. De helft van deze groep is mannelijk en de helft vrouwelijk. Alle cliënten krijgen begeleiding van 's Heeren Loo. Twee cliënten wonen op een woongroep, vier cliënten wonen begeleid zelfstandig.

⁸⁹

⁹⁰ Verhoeven, N., Wat is onderzoek. Pag. 124

De leeftijdscategorie van de onderzoeksgroep is beperkt van 18-35 jaar. Door de leeftijdsgroep smal te houden zijn zaken als generatieverschillen, veranderingen in de samenleving en verschillen in opvoedingsstijl minder van invloed.

De belangrijkste reden om de leeftijdscategorie te beperken is de volgende: de meeste licht verstandelijke beperkte cliënten die intern zijn komen wonen in de afgelopen jaren zijn mensen in de leeftijd van 18-35 jaar. Voor de geestelijk verzorgers is onduidelijk wat de behoeften en vragen van deze groep zijn op het gebied van geloofsbeleving en zingeving. Voor de categorie 35-plus zijn de vragen en behoeften duidelijk in beeld bij de geestelijke verzorging.

De volledige populatie cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo in de leeftijd van 18-35 jaar omvat rond de 40 cliënten. Het exacte aantal cliënten binnen de doelgroep heb ik opgevraagd bij de cliëntenadministratie. Het was niet mogelijk deze gegevens exact te verkrijgen. Naar aanleiding van het organogram is samen met de geestelijk verzorger deze schatting van het aantal cliënten tot stand gekomen. Deze cliënten zijn woonachtig op zes verschillende locaties. Ik heb binnen het onderzoek van vijf van de zes locaties één of meer cliënten gesproken.

Ik heb er bewust voor gekozen om mij binnen het onderzoek vooral te richten op de behoeften en vragen van de cliënten. Ook vanuit de opdrachtgever werd specifiek de vraag gesteld wat de behoeften en vragen van cliënten zijn.

Ik ben van mening dat te vaak ingestoken wordt bij datgene wat anderen denken dat mensen met een beperking nodig hebben. Daarnaast is mijn ervaring dat wat andere mensen, bijvoorbeeld familieleden, willen voor een cliënt nogal uiteen kan lopen met de wensen van de cliënt zelf. De autonomie van de cliënt wil ik centraal stellen. Dit uitgangspunt is passend bij de visie en missie van 's Heeren Loo.

Een andere belangrijke kanttekening is dat de helft van de cliënten binnen dit onderzoek alleen een belangenbehartiger heeft voor financiële zaken en verder zelf beslissingsbevoegdheid hebben. Ethisch gezien vind ik het zeer belangrijk deze wilsbekwaamheid serieus te nemen en ze voor 'vol' aan te zien.

Uit de cliënten populatie zijn 17 personen 'at random' schriftelijk benaderd. Daaruit kwamen 2 respondenten voort. De steekproef is in eerste instantie willekeurig geweest, maar gezien de lage respons heb ik de keuze moeten maken op een andere wijze cliënten bereid te vinden deel te

nemen aan het onderzoek⁹¹. Het bleek nodig eerst vertrouwen op te bouwen met cliënten. De cliënten vonden het heel spannend om deel te nemen. Uiteindelijk heb ik zes cliënten persoonlijk benaderd om mee te werken aan het onderzoek, hiervan hebben er vier meegewerkt.

Deskundigen

Naast de interviews met cliënten heb ik drie geestelijk verzorgers gesproken. Binnen 's Heeren Loo zijn er in andere regio's geestelijk verzorgers werkzaam die al ervaring opgebouwd hebben in het werken met mensen met een licht verstandelijke beperking. Eén van hen werkt met de cliënten die allen 18+ zijn. De andere twee werken met jongeren van 12-18 jaar.

Later in mijn onderzoek heb ik besloten om ook twee begeleiders te spreken, zij zijn de verbindende schakel tussen de geestelijke verzorgers en de bewoners. Deze personen bezitten waardevolle informatie voor dit onderzoek. Ook binnen deze gesprekken is gebruik gemaakt van deels- gestructureerde interviews.

Tijdens alle gesprekken heb ik gebruik gemaakt van geluidsopnames. Zo kon ik mij richten op de inhoud van de gesprekken, zonder voortdurend te hoeven schrijven. Zeker binnen de gesprekken met de cliënten zou dit te complex zijn geworden.

Er is gekozen voor het maken van opnames en het verwerken van de gesprekken in verbatim om zodoende het verloop van de gesprekken nauwkeurig in beeld te kunnen brengen. De doelgroep is complex en de gesprekken kunnen grillig verlopen, waardoor het maken van samenvattingen waarschijnlijk een te beperkt beeld zou geven.

In de verbatim heb ik de gedeelten weggestreept die niet relevant zijn voor het onderzoek. Vervolgens heb ik gecodeerd en met pen categorieën gemaakt en aangegeven waar de vooraf opgestelde onderwerpen terug kwamen in het gesprek. Ik heb hierbij ook gebruik gemaakt van arceringen in verschillende kleuren om bepaalde zaken te groeperen.

Nu volgt een bespreking van de onderzoeksresultaten van de cliënten, geestelijk verzorgers en begeleiders.

⁹¹ N. Verhoeven geeft in haar boek 'Wat is onderzoek?' uitgebreide informatie over verschillende soorten steekproeven. De onderzoekssetting bij mensen met een licht verstandelijke beperking is complex. Zoals aangegeven is het volledig willekeurig nemen van de steekproef niet gelukt. Het zoeken van respondenten binnen deze doelgroep vraagt om geduld, tact, improvisatievermogen en creativiteit. Het is van belang eerst vertrouwen te winnen. Het boek van Verhoeven is een goed en bruikbaar boek binnen een onderzoekssetting met mensen zonder verstandelijke beperking, maar is naar mijn mening niet één op één toepasbaar in een onderzoekssetting met mensen met een verstandelijke beperking.

6.1 Samenvatting onderzoeksresultaten cliënten

Ik geef hier een beknopte samenvatting van de onderzoeksresultaten van de gesprekken met cliënten. Voor de volledige beschrijving van de onderzoeksresultaten en de interviews zelf verwijs ik naar bijlage 7. Van de zes cliënten die ik gesproken heb zijn er drie van huis uit kerkelijk opgevoed, één cliënt is wel gedoopt maar niet kerkelijk opgevoed. De andere twee cliënten zijn niet kerkelijk opgevoed. De cliënten die als kind wekelijks naar de kerk gingen geven aan het fijn en leuk te vinden in de kerk, maar één cliënt geeft ook aan sommige dingen ingewikkeld te vinden. Op dit moment zijn twee cliënten betrokken bij een kerk, één cliënt gaat niet naar een kerk, twee cliënten zijn zoekend naar een kerk die bij hen past en één cliënt bezoekt verschillende soorten kerken.

Eén cliënt koppelde zijn ervaring van de kerkdienst rechtsreeks aan een situatie in zijn eigen leven.

‘Ik weet niet zeker of het over Mozes ging? Het ging over redden uit het water. Het was bij mij toen een keer gebeurd. Als kind was ik een keer op reis gegaan. Ik viel en ging kopje onder. Dan voelde ik het water ver me heen stromen.

De ervaringen van cliënten met de kerkdiensten lopen zeer uiteen. Ik heb binnen de analyse een onderscheid gemaakt tussen de ervaringen in een reguliere gemeente, de Opstandingskerk⁹² en de Kruispuntkerk⁹³. Van reguliere gemeentes, kerken in het dorp, wordt als positief punt genoemd dat er veel jonge mensen komen. De cliënt die dit aangeeft vertelt er wel bij nagenoeg geen contact met hen te hebben. De

Opwekkingsliederen worden positief gewaardeerd, en ook het verhaal en het feit dat er veel gezongen wordt. Negatieve punten die genoemd werden zijn: het niet weten dat er met ‘een zak voor geld’ rondgegaan werd en de dominee die in herhaling valt. Ook noemde een cliënt dat de mensen hem niet begroet hadden, met de woorden ‘leuk dat jij er bent’. Eén cliënt mist het om samen met anderen naar de kerk te gaan. Drie cliënten geven aan de diensten in een reguliere kerk niet goed te kunnen begrijpen.

Eén cliënt antwoordt daarop met de woorden: ‘denk je dat ik gek ben ofzo’. Een andere cliënt geeft aan de diensten te kunnen begrijpen, maar het moeilijk te vinden om het te vertalen.

⁹² De Opstandingskerk is een bijzondere PKN gemeente, namelijk de kerk van `s Heeren Loo Ermelo.

⁹³ De Kruispuntkerk is de kerk van `s Heeren Loo Groot Emaus. Emaus is een behandelsetting voor jongeren met een licht verstandelijke beperking te Ermelo.

Daarnaast wordt het zingen als positief ervaren. De woorden ‘zingen’ en ‘muziek’ kwamen met grote regelmaat voor in de gesprekken.

*Een cliënt zegt:
‘Soms kunnen ze net
iets zeggen,
waarvan je denkt,
daar heb ik wat
aan!’*

Positieve punten die van de *Opstandingskerk* genoemd worden zijn: het eenvoudige woordgebruik en de laagdrempeligheid van wat er gezegd wordt. Twee cliënten geven aan niet zo van orgelmuziek te houden. Eén cliënt vindt dat hij te lang stil moet zitten. Twee cliënten komen regelmatig in de *Kruispuntkerk*. Als positief wordt ervaren dat ze hier zelf meer mogen doen, bijvoorbeeld een kaars aansteken, en de muziek door de band.

De cliënten werd gevraagd of ze dat wat ze gehoord hebben in een kerkdienst kunnen toepassen in hun dagelijkse leven. Meerdere cliënten geven aan het gehoorde te kunnen toepassen. Niet alle cliënten kunnen daar een concreet voorbeeld van geven. Eén cliënt maakte zoals eerder genoemd werd een directe koppeling met zijn eigen leven. Een andere cliënt verwoordt: *‘als er gebeden wordt geef ons een open oor en een open hart. Ik probeer wel echt naar mensen te luisteren wat ze willen en dan krijg je ook weer automatisch er wat voor terug zeg maar van de mensen waar wij werken en wonen’*.

Geen van de zes cliënten die ik gesproken heb voor dit onderzoek neemt deel aan activiteiten van een reguliere geloofsgemeenschap.

Twee cliënten (die beiden binnen het terrein wonen) nemen deel aan activiteiten van de geestelijke verzorging. Activiteiten waaraan wordt deelgenomen zijn: koor, vormingsdagen⁹⁴, kerstspel, mannengespreksgroep, collecteren.

Twee cliënten nemen deel aan groepswijze en individuele activiteiten. En zijn daar ook positief over. Eén cliënt geeft aan behoefte te hebben aan individueel contact, maar heeft geen behoefte aan verdere activiteiten. Eén cliënt verwacht door middel van groepsactiviteiten contacten met andere mensen te krijgen.

Eén cliënt geeft aan geen geloofs- en levensvragen te hebben. Een andere cliënt antwoordt eerst dat ze geen vragen heeft, maar vertelt vervolgens dat ze een geest in huis heeft gehad en hier bang van was. Veel cliënten hebben moeite deze vraag rechtstreeks te beantwoorden. Het is ook een ‘grote’ vraag. Uit de gesprekken zijn wel zaken te destilleren die als levensvragen geduid

⁹⁴ Alle belijdende leden komen één keer per jaar een dag in de opstandingskerk voor een vormingsdag. Op deze dag wordt er teruggedacht aan de belijdenis, een Bijbelverhaal verteld, gezongen en samen gegeten.

Over het contact met de geestelijk verzorger zegt een cliënt het volgende: 'Het betekent heel veel voor mij, jullie zijn betrokken op mij en ja het betekent gewoon veel voor mij'.

kunnen worden, namelijk: rouw, vragen over geesten en duivels, moeite hebben met het aangaan van relaties of contact maken met andere mensen, acceptatie van het anders zijn, vragen over tekenen van God. Vijf cliënten geven aan ondersteuning te willen bij de vragen over hun leven of geloof.

Drie cliënten hebben momenteel contact met een geestelijk verzorger, of hebben contact gehad met een geestelijk verzorger. Twee cliënten hadden nog nooit met een geestelijk verzorger gesproken, maar willen graag contact hebben met een geestelijk verzorger. Eén cliënt gaf aan wel te weten dat er geestelijk verzorgers werken voor 's Heeren Loo, maar niet te weten of ze contact op zou nemen met de geestelijk verzorger. Zij gaf wel rechtstreeks aan dat ze een ontmoetingsplek zou willen hebben.

6.2 Samenvatting onderzoeksresultaten geestelijk verzorgers

Ik geef hier een beknopte samenvatting van de gesprekken met geestelijk verzorgers. Voor de volledige beschrijving van de onderzoeksresultaten en de interviews verwijst ik naar bijlage 8.

*Eén van de geestelijk verzorgers zegt:
'Vraaggericht is voor mij: Hé, heb je nog even tijd voor me? Wanneer mag ik weer? Mag ik nog even komen? Maar niet een vraag als: wat gebeurt er als je dood gaat?'*

'Misschien moet vraaggericht wel vervangen worden door presentiegericht?'

Allereerst heb ik gevraagd naar wat het werken met de doelgroep complex maakt. Genoemd worden het solistisch werken, het omgaan met zaken die je echt niet kunt veranderen, dat er naast de verstandelijke beperking sprake is van andere beschadigingen, de drang zich te hechten aan iemand maar dat niet kunnen en de samenwerking met groepsleiding. Alle respondenten geven aan zich voldoende toegerust te voelen voor het werk en voldoende kennis te hebben van de problematiek.

De respondenten hebben geen inzage in dossiers, maar vinden het ook een voordeel om blanco naar iemand toe te kunnen gaan. Er wordt veel waarde gehecht aan vertrouwelijkheid.

In principe werkt de geestelijke verzorging vraaggericht.

De respondenten geven aan dat vraaggericht werken bij deze doelgroep meestal niet werkt.

Ook wordt aangegeven dat de begeleiding vaak de vraag aan de geestelijk verzorger stelt.

Twee van de drie respondenten geven aan vrijwel nooit groepsgewijs te werken met de doelgroep, omdat de ervaring is dat dit niet werkt. Eén van de twee respondenten geeft aan dat één op één werken ook beter bij haar past. Een andere respondent heeft positieve ervaringen met groepsgewijs werken.

Op het gebied van werkvormen die gebruikt worden komt naar voren dat een combinatie van iets doen en praten positief werkt bij bewoners. Verder zijn er positieve ervaringen met muziek, boekjes, knutselen, wandelen. Eén geestelijk verzorger heeft in de diagnostische fase goede ervaringen met de methodiek van 'een taal erbij' uit de contextuele benadering. Door twee respondenten wordt aangegeven dat ze vrijwel altijd met de bewoners spreken buiten de leefgroep, omdat de groepen 'belast' zijn met andere zaken.

Twee respondenten geven aan dat er niet of nauwelijks aansluiting is bij reguliere geloofsgemeenschappen. Eén respondent is hier positiever over, maar merkt wel dat het lastig is voor de kerk, maar ook voor cliënten om hier trouw in te blijven. Mensen met een licht verstandelijke beperking hebben volgens de respondenten behoefte aan rituelen, een veilige plek, aandacht, gemeenschap, gebed en muziek. De taal en woorden ontbreken hen soms, zeker als het om geloofsbeleving gaat.

6.3 Samenvatting onderzoeksresultaten begeleiders

Hier volgt een samenvatting van de onderzoeksresultaten van de gesprekken met begeleiders, Voor de volledige beschrijving van de onderzoeksresultaten en interviews verwijs ik naar bijlage 9. De begeleiders geven aan dat de complexiteit bij deze doelgroep vooral ligt in het feit dat er vaak sprake is van een disharmonisch beeld tussen cognitieve vaardigheden en het sociaal-emotionele aspect. Het is de kunst de lat niet te hoog te leggen. Er moet vaker op het 'aankunnen' gefocust worden dan op het 'kunnen'.

Eén begeleider geeft aan dat vier bewoners betrokken zijn bij de Opstandingskerk en deelnemen aan activiteiten van de geestelijke verzorging. Eén begeleider geeft aan dat bewoners van haar groep niet betrokken zijn bij een kerk of deelnemen aan andere activiteiten van de kerk of Geestelijke Verzorging. Bewoners vinden geen aansluiting bij reguliere geloofsgemeenschappen. Beide begeleiders geven aan dat individuele activiteiten passend zijn voor deze doelgroep. Wel wordt de opmerking geplaatst dat dit voor bewoners individueel kan verschillen.

Eén begeleider geeft aan dat vooral het gevoel er bij te horen voor bewoners belangrijk is. Daarnaast is het op het gebied van geloofsbeleving voor bewoners belangrijk dat het begrijpelijk is. Eén begeleider verwoordt verschillende vragen die bewoners hebben in hun leven zoals: op zoek zijn naar een passende kerk, vragen op het gebied van relaties en seksualiteit en het zien van geesten. Eén begeleider geeft aan dat hij niet de indruk heeft dat bewoners hier druk mee zijn of met vragen rondlopen.

Eén begeleider geeft aan dat er op de locatie nog niemand van de Geestelijke Verzorging is geweest. Zij ziet duidelijk de meerwaarde voor bewoners en gaf aan blij te zijn dat het contact nu ontstaan is. Eén begeleider geeft aan dat de geestelijk verzorgers regelmatig komen, en de bewoners kennen.

7. Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek heb ik uitgevoerd voor 's Heeren Loo regio Ermelo, voor deze specifieke doelgroep (LVG 18-35 jaar). Binnen het onderzoek is het aantal respondenten beperkt, het is niet uit te sluiten dat als ik andere cliënten had gesproken dat er nog andere zaken naar voren zouden zijn gekomen. Er kunnen vanuit het onderzoek slechts conclusies getrokken worden specifiek voor de regio Ermelo en voor deze specifieke doelgroep.

Er zijn een aantal beperkingen te noemen van het onderzoek. Het is mogelijk dat cliënten elkaar tussentijds gesproken hebben binnen de woonlocaties, het dorp of binnen de kerk. Ook is het mogelijk dat begeleiders en cliënten met elkaar gecommuniceerd hebben over het onderzoek. Daarnaast is mogelijk van invloed geweest op het onderzoek dat ik een aantal cliënten al kende vanuit mijn werk als geestelijk verzorger voor 's Heeren Loo. Deze invloed kan zowel positief als negatief zijn geweest. Sommige cliënten zullen geneigd zijn een bekend persoon sneller te vertrouwen, voor andere cliënten zal mogelijk gelden dat ze bij een onbekende persoon makkelijker praten.

De gesprekken met de cliënten zijn goed verlopen en gezien de mogelijkheden van de doelgroep is een optimaal resultaat bereikt met de gesprekken. De interviews hebben mij ruimschoots voorzien van informatie en samen met de literatuurstudie en de gesprekken met begeleiders en geestelijk verzorgers biedt het de mogelijkheid om de deelvragen en de hoofdvraag te beantwoorden.

Nu wil ik overgaan tot de beantwoording van de deelvragen en de hoofdvraag.

7.1 Beantwoording deelvraag 1

Wat zijn de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo op het gebied van geloofsbeleving en zingeving?

Tijdens de gesprekken met cliënten en ook op basis van het literatuuronderzoek bleek dat het heel moeilijk is voor mensen met een licht verstandelijke beperking om op een reflectieve manier te denken en rechtstreeks te verwoorden wat hun behoeften zijn. Ik schreef in mijn inleiding dat ik vermoedde dat mensen met een licht verstandelijke beperking in staat zouden zijn om hun eigen vragen en behoeften te verwoorden. Ik moet deze vooronderstelling bijstellen. Ik ben op basis van de literatuurstudie en op basis van de gesprekken met cliënten tot de conclusie gekomen dat mensen met een licht verstandelijke beperking niet of nauwelijks in staat zijn rechtstreeks hun vragen en behoeften te verwoorden.

Uit de gesprekken zijn wel zaken te destilleren die als levensvragen geduid kunnen worden, namelijk: rouw, vragen over geesten en duivels, moeite hebben met het aangaan van relaties of contact maken met andere mensen, acceptatie van het anders zijn, vragen over tekenen van God, op zoek zijn naar een passende kerk. Vijf van de zes cliënten geven aan ondersteuning te willen bij de vragen over hun leven of geloof.

7.1.1 Vraaggericht werken

Voorwaarde voor vraaggericht werken is dat mensen in staat zijn hun eigen vragen te formuleren en deze onder woorden te brengen en dat er sprake dient te zijn van contact. Tijdens mijn eerste contacten met de locaties werd ik doordrongen van het feit dat het eerste contact tussen de geestelijk verzorger en de relatief jonge mens met een licht verstandelijke beperking niet zomaar gemaakt wordt. Er is daarin wel een verschil te zien tussen de cliënten die op het terrein wonen en cliënten die in het dorp wonen. In het dorp wonende cliënten bleken minder vaak contact te hebben met de geestelijk verzorgers en ook niet deel te nemen aan activiteiten van de Geestelijke Verzorging. Dat komt ook doordat op een aantal nieuwe locaties in het dorp voornamelijk cliënten van buiten Ermelo zijn komen wonen. Cliënten die op het ‘terrein’ wonen bleken veelal wel contact met de geestelijk verzorgers te hebben.

Hierboven heb ik al geconstateerd dat op basis van de theorie en de gesprekken met cliënten, duidelijk is dat zij nauwelijks in staat zijn hun eigen vragen te formuleren. Daarnaast geven ook geestelijk verzorgers aan dat vraaggericht werken lang niet altijd de juiste manier is om mensen met een licht verstandelijke beperking te bereiken. Eén geestelijk verzorger stelde de vraag: ‘misschien moet vraaggericht wel vervangen worden door presentiegericht’?

Vanuit presentie, zowel voor de cliënt als voor de begeleiding, wordt vertrouwen opgebouwd. Luisterend aanwezig zijn biedt de ruimte om vragen te horen en vervolgens daar op af te kunnen stemmen. Het geeft rust als de vragen tijdig gehoord worden, en er in samenwerking met de begeleiding en naasten van een cliënt, afgestemd kan worden op wat een cliënt nodig heeft. Presentie dient naar mijn mening gezien te worden als middel om te komen tot nader contact. Het schept een randvoorwaarde. Een nadeel is dat presentie kan neigen naar oppervlakkigheid. Het slechts en alleen maar ‘er-zijn’ biedt te weinig inhoud, maar het is wel een manier voor het maken van contact en het horen van vragen. Vervolgens is het binnen de Geestelijke Verzorging van belang een verdere stap te maken door middel van andere pastorale modellen.

De zingevinganalyse, die al bekend is binnen `s Heeren Loo, zou meer gebruikt kunnen worden om zicht te krijgen op de zingevingaspecten en vragen in het leven van een cliënt. Door deze

analyse een meer centrale plaats te geven, bijvoorbeeld bij opname of binnen een zorgleefplan zal er meer aandacht komen voor de vragen en behoeften die aanwezig zijn bij cliënten.

7.1.2 Ontmoeten

Uit de gesprekken met cliënten komt vaak de behoefte aan ‘**ontmoeting**’ naar voren. Een aantal cliënten uit deze behoefte heel expliciet, bij andere cliënten zit dit aspect meer verweven in hun verhaal. Ze hebben allemaal behoefte aan contact. Tegelijkertijd zijn ze juist in hun leven vaak teleurgesteld in het contact met anderen. ‘Ontmoeten’ omvat het ontmoeten van mens tot mens, maar ook het ontmoeten van God.

Opvallend is dat het merendeel van de geestelijk verzorgers en begeleiders aangeeft dat individuele werkvormen beter passend zijn voor deze doelgroep dan groepsgewijze activiteiten. Veelal werd als reden daarvoor de complexe groepsprocessen genoemd.

Eén geestelijk verzorger werkt wel groepsgewijs en heeft daar positieve ervaringen mee. Er dient wel opgemerkt te worden dat zij ook als groepsleider heeft gewerkt.

Het lijkt niet onmogelijk om wel groepsgewijze activiteiten te doen, maar daarin is het mijns inziens belangrijk dat er een onderscheid wordt gemaakt tussen activiteiten met één bepaalde woongroep of groepen met een andere samenstelling. Bewoners van één woongroep trekken de gehele dag al met elkaar op, dan spelen allerlei groepsprocessen op de achtergrond mee.

Ik ben van mening dat juist ook de groepsverbanden zeer verrijkend kunnen zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Ze maken contact met anderen, kunnen leren van elkaar en werken aan het ontwikkelen van hun sociale vaardigheden en zelfvertrouwen. Ik denk wel dat gemiddeld wat kleinere groepjes, van vijf à zes cliënten, beter zal werken dan grotere groepen. Bewoners geven in de gesprekken aan dat ze als het druk wordt snel te veel prikkels krijgen.

7.1.3 Niet overvragen

Vanuit de literatuur blijkt dat het risico op overschatting bij mensen met een licht verstandelijke beperking groot is. Cliënten functioneren vaak in sociaal-emotioneel opzicht veel minder goed dan het cognitieve functioneren doet vermoeden. In de literatuurstudie hebben we gekeken naar het ordenen van ervaringen aan de hand van de ervaringsordening van Timmers-Huigens. Mensen met een licht verstandelijke beperking zijn in staat structurerend te ordenen, maar vallen, zeker bij onveiligheid of bij een doorbroken verwachtingspatroon, terug op de associatieve of zelfs lichaamsgebonden ervaringsordening. Ook als we naar Fowlers stadia van geloof kijken overstijgen veel mensen met een licht verstandelijke beperking het niveau van een kind van tien jaar niet. Bij de afstemming van de communicatie dient hiermee rekening te worden gehouden. Ondanks de redelijk ontwikkelde cognitieve vermogens hebben cliënten met een licht verstandelijke beperking vaak behoefte aan herkenbaarheid, duidelijkheid, voorspelbaarheid. De

cliënt met een verstandelijke beperking waarbij de associatieve ervaringsordering dominant is, en dat is bij mensen met een licht verstandelijke beperking zeer regelmatig het geval, geniet het meest als het ritueel keer op keer op dezelfde manier afgewerkt wordt. Voorspelbaarheid voor alles! Bewoners verwoordden deze behoefte ook expliciet in de gesprekken, bijvoorbeeld: ‘Dan moet ik van te voren wel precies weten wat er gaat gebeuren’.

7.1.4 Muziek en andere communicatiemiddelen

Iets wat in vrijwel alle gesprekken met cliënten terugkomt is het belang van zingen en muziek.

Muziek kan een manier zijn om dingen die niet onder woorden te brengen zijn te uiten.

Ook vanuit de gesprekken met de geestelijk verzorgers blijkt dat het mensen met een licht verstandelijke beperking helpt om naast de ‘taal van woorden’ andere communicatiemiddelen te gebruiken om bij gevoelens te komen.

7.1.5 Vieringen

Uit het onderzoek blijkt dat veel mensen met een licht verstandelijke beperking hun plaats niet vinden binnen de diensten zoals die plaatsvinden in de Opstandingskerk, maar een deel van hen vindt ook hun plaats niet binnen reguliere kerken. De behoeften die mensen met een licht verstandelijke beperking hebben op het gebied van kerkdiensten zijn samen te vatten in de volgende ingrediënten:

- korte viering
- aan het einde van de middag (`s morgens uitslapen)
- veel muziek, bij voorkeur niet alleen orgel, maar hoeft niet helemaal zonder
- zelf iets mogen doen/ helpen voorbereiden
- niet te lang stilzitten
- ruimte voor ontmoeting met wat drinken en eten
- vertrouwde liturgie
- geen mensen die schreeuwen of op een andere manier ‘storend gedrag’ vertonen.

Het zou mooi zijn als er een kerkdienst aangeboden kan worden die aansluit bij de behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking.

7.2 Beantwoording deelvraag 2

Wat zijn passende activiteiten op basis van de informatie die het onderzoek heeft opgeleverd?

7.2.1 Inloop activiteit 18+

Tijdens de onderzoeksperiode heb ik een inloopactiviteit, voor jongeren tussen de 12 en 18 jaar met een lichtverstandelijke beperking, bijgewoond. Bij mensen met een licht verstandelijke beperking tussen de 12 en 18 jaar op Emaus zijn er positieve ervaringen met deze activiteit. Op de

woensdagmiddag zijn de jongeren tussen 14:30 en 16:30 welkom in 'het Anker'. De activiteit wordt georganiseerd vanuit de afdeling geestelijke verzorging. De jongeren lopen binnen, krijgen wat te drinken aangeboden. Er wordt geïnformeerd hoe het met ze gaat en er is de mogelijkheid te praten over wat ze bezighoudt. Daarnaast kunnen er allerlei activiteiten gedaan worden, zoals knutselen, handwerken. De medewerkers leven mee met de jongeren. Er is sprake van presentiegerichtheid. Door present te zijn bestaat de mogelijkheid daadwerkelijk iets voor ze te betekenen en op hun vragen in te gaan. Dit meeleven krijgt niet alleen vorm in de ondersteunende zin, maar de jongeren worden door de medewerkers van de afdeling Geestelijke Verzorging voorzien van spullen voor hun nieuwe kamer, serviesgoed, kleding enz. Mijn observatie is dat het sociale aspect binnen de inloop activiteit op Emaus de sleutelfunctie is. Er wordt een sociaal maatschappelijke rol vervuld. Waarmee ik overigens niet wil zeggen dat het niet van waarde is voor de jongeren. Het is voor mij echter wel de vraag of geestelijk verzorgers een dergelijke rol zouden moeten vervullen. De activiteiten die aangeboden worden, zijn als ik ze toets aan de beroepsstandaard⁹⁵ voor geestelijk verzorgers niet allemaal specifiek passend bij en eigen aan de geestelijke verzorging.

Een inloopactiviteit voor mensen met een licht verstandelijke beperking zou zeker een passende, laagdrempelige en waardevolle activiteit kunnen zijn, maar dan dient deze wel inhoudelijk en conform de doelstelling van de afdeling Geestelijke Verzorging vormgegeven te worden.

Voor deze activiteit kan gebruik gemaakt worden van 'Het Anker' op Emaus, wat vlak naast 's Heeren Loo Ermelo gelegen is. De activiteit is laagdrempelig, er bestaat de mogelijkheid met mensen mee te leven, hun vragen te horen, en er is ruimte voor ontmoeting met de geestelijk verzorgers maar ook met elkaar.

7.2.2 Gespreksgroepen voor LVG'ers

Binnen een gespreksgroep krijgen LVG'ers de mogelijkheid om elkaar te ontmoeten en kan er ook specifiek aandacht besteed worden aan hun levens-en zingevingsvragen.

7.2.3 Special Alpha

Bij mensen met een ernstig verstandelijke beperking wordt binnen 's Heeren Loo Ermelo veel gewerkt met Bijbelclubprogramma's. Deze programma's sluiten niet voldoende aan bij mensen met een licht verstandelijke beperking. Voor mensen met een licht verstandelijke beperking zijn de Special Alpha programma's⁹⁶ naar mijn idee heel bruikbaar om een gespreksgroep/ Bijbelkring

⁹⁵ De doelstelling van de VGVZ is te vinden hoofdstuk 2.

⁹⁶ www.specialalpha.nl; Via deze website is het materiaal van de Special Alpha cursus te bestellen.

over het geloof vorm te geven. Het biedt de mogelijkheid om op een laagdrempelige manier over het geloof te praten en samen te ontdekken wat het geloof inhoudt. Het aspect ‘ontmoeten’ speelt een belangrijke rol. Een deelnemer verwoordt zijn ervaringen als volgt: *‘het leuke aan de cursus is dat hij goed te begrijpen is, en dat ik nieuwe mensen ontmoet heb’*⁹⁷.

7.2.4 Gebruik creatieve en beeldende werkvormen om in gesprek te raken

Mensen met een licht verstandelijke beperking hebben behoefte aan ontmoeting. Maar ook de behoefte aan één op één contact met de geestelijk verzorger werd regelmatig benoemd in de gesprekken. De geestelijk verzorgers zelf gaven vaak aan dat individuele contacten aansluiten bij mensen met een verstandelijke beperking.

Binnen die individuele contacten helpt het mensen met een licht verstandelijke beperking om naast de taal van woorden op andere manieren en via andere werkvormen in gesprek te raken of bij een bepaalde beleving te komen.

Juist creatieve en beeldende vormen banen de weg naar dieper gelegen emoties of geven zicht op dingen die anders verborgen blijven.

Het werkt voor mensen met een licht verstandelijke beperking om ‘iets te doen’ en ondertussen te praten. Kortom: wees creatief in de manier waarop het contact vormgegeven wordt.

Voorbeelden zijn:

- Tekenen/ schilderen
- Muziek

Wordt door zowel cliënten als geestelijk verzorgers veel genoemd. Muziek heeft het vermogen om te raken aan diepere lagen en dieper gelegen emoties.

- Spelletjes

Bijvoorbeeld: het levensvragen kwartetspel, Zingevinganalyse spel, kaarten op tafel.

- Natuur

Buiten fietsen en wandelen, en ondertussen praten

- Poppetjes

Cliënten met een licht verstandelijke beperking zijn niet altijd in staat hun gevoelens onder woorden te brengen en inzicht te hebben in sociale verbanden en relaties. Het werken met poppetjes biedt de mogelijkheid inzicht te krijgen in de beleving van de ander, en het biedt de mogelijkheid gevoelens uit te leggen⁹⁸.

Ik heb daarnaast contact gehad met Pinnenburg in Putten. Een evangelische organisatie die zorg verleent aan mensen met een licht verstandelijke beperking. Zij hebben positieve ervaringen met de Special Alpha programma's.

⁹⁷ www.specialalpa.nl/deelnemers

⁹⁸ www.dekontext.nl

Juist omdat de woorden niet altijd datgene bieden waarin mensen met een beperking zich kunnen uiten, zeker niet als het over relaties en gevoelens gaat, lijkt me dit bij uitstek een waardevolle aanvulling om te gebruiken in de gesprekken met bewoners. Het biedt daarnaast cliënten de mogelijkheid inzicht te krijgen in hun eigen situatie. De relaties die mensen hebben, hebben invloed op de ontwikkeling, op ons functioneren en op hoe we ons voelen.⁹⁹

- Gebruik maken van de computer

Bijvoorbeeld: filmpjes op You-Tube met muziekfragmenten.

7.2.5 Kerkelijke viering voor LVG'ers

Bij de beantwoording van de vorige deelvraag heb ik al benoemd dat veel LVG'ers op dit moment hun plaats niet vinden binnen de reguliere kerken, maar ook niet binnen de Opstandingskerk van 's Heeren Loo. Het zou voor hen een meerwaarde zijn als er een korte kerkelijke viering speciaal afgestemd op hun behoeften komt.

7.3 Beantwoording van de hoofdvraag

De volgende hoofdvraag werd bij aanvang van het onderzoek geformuleerd:

Hoe kan de afdeling Geestelijke verzorging van 's Heeren Loo regio Ermelo aansluiten bij de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking op het gebied van geloofsbeleving en zingeving.

Bij de beantwoording van de deelvragen heb ik inhoudelijk veel gezegd wat een antwoord geeft op de hoofdvraag. Ik beperk me hier tot het kernachtig weergeven van een aantal zaken.

Bij de conclusie van deelvraag één heb ik verwoord dat mensen met een verstandelijke beperking nauwelijks in staat zijn hun eigen vragen te verwoorden. Voorwaarde voor vraaggericht werken is dat mensen in staat zijn hun eigen vragen te formuleren en deze onder woorden te brengen en dat er sprake dient te zijn van contact. Vanuit presentie, zowel voor de cliënt als voor de begeleiding, wordt vertrouwen opgebouwd bij de cliënt. Het geeft rust als de vragen tijdig gehoord worden, en er in samenwerking met de begeleiding en naasten van een cliënt, afgestemd kan worden op wat een cliënt nodig heeft. De zingevingsanalyse die al bekend is binnen 's Heeren Loo zou meer gebruikt kunnen worden, om zicht te krijgen op de zingevingsaspecten in het leven van een cliënt.

⁹⁹ Reijersen van Buren, G., Verlangen naar erkenning. Therapie in beeld (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2010) Pag. 13

Ontmoeting is een behoefte die veel expliciet, maar ook meer verborgen benoemd wordt door cliënten. Het is duidelijk een behoefte van mensen met een licht verstandelijke beperking om te ‘ontmoeten’. De genoemde groepsactiviteiten bieden daarvoor goede vertrekpunten.

Binnen de individuele ontmoetingen kan het heel verrijkend werken om gebruik te maken van andere creatieve en beeldende werkvormen om in gesprek te raken. Vaak lukt het op deze manier beter om tot de laag van het gevoel te komen, en dus bij de ‘echte vraag’ van de cliënt.

Voor de concrete activiteiten die naar mijn mening passend zouden zijn verwijs ik naar de beantwoording van deelvraag 2 en hoofdstuk 8.

De Geestelijke Verzorging binnen zorgorganisaties staat onder druk. Er wordt binnen de zorg in zijn algemeenheid bezuinigd, en de Geestelijke Verzorging blijft daarvan niet gevrijwaard.

Ondanks de bezuinigingen binnen de Geestelijke Verzorging zijn er een aantal redenen te noemen waardoor de kans van slagen van deze aanbevelingen reëel zijn.

’s Heeren Loo heeft duidelijk aangegeven dat de prioriteit de komende jaren ligt bij het ontwikkelen van de zorg voor mensen met een licht verstandelijke beperking. Dat is ook één van de redenen waarom dit onderzoek heeft plaatsgevonden.

Daarnaast is er binnen de Geestelijke Verzorging een ontwikkeling te zien dat bepaalde activiteiten voor mensen met een verstandelijke beperking (VG) teruglopen en daar LVG-activiteiten voor in de plaats kunnen komen. Bijvoorbeeld: er zijn nu nog drie kerkdiensten binnen ’s Heeren Loo Ermelo, maar in de dienst om 16:00 uur komen weinig kerkgangers. Deze dienst kan ingevuld gaan worden als dienst voor mensen met een licht verstandelijke beperking.

8. Aanbevelingen voor `s Heeren Loo

Samenvattend noem ik hier nogmaals kort de aanbevelingen die ik de afdeling Geestelijke Verzorging van `s Heeren Loo wil geven op basis van dit onderzoek:

- Overweeg meer **presentiegericht** in plaats van vraaggericht te werken.
Vanuit presentie, zowel voor de cliënt als voor de begeleiding, wordt vertrouwen opgebouwd voor de cliënt. Het geeft rust als de vragen tijdig gehoord worden, en er in samenwerking met de begeleiding en naasten van een cliënt, afgestemd kan worden op wat een cliënt nodig heeft.
- De **zingevingsanalyse** kan een meer centrale plaats krijgen en meer gebruikt worden. De zingevingsanalyse is een prachtig instrument om de vragen van mensen met een licht verstandelijke beperking in beeld te krijgen. Door de zingevingsanalyse meer te integreren in het zorgleefplan en eventueel al bij opname in te vullen komen de vragen eerder aan de oppervlakte.
- Start met het organiseren van een **inloopactiviteit voor LVG 18+** in het Anker van locatie Emaus.
- Organiseer een **gespreksgroep** rondom 'levensvragen'.
- Voor de groepsgesprekken over geloof bieden de programma's van de **Special Alpha** goed materiaal. Het biedt de mogelijkheid om op een laagdrempelige manier over het geloof te praten en samen te ontdekken wat het geloof inhoudt. Het aspect 'ontmoeten' speelt daarbij een belangrijke rol.
- Biedt binnen de één op één activiteiten **mogelijkheden voor creatieve en beeldende vormen**. Dit biedt mensen met een licht verstandelijke beperking de mogelijkheid om dichterbij hun gevoelens te komen en meer zicht te krijgen op wat hen werkelijk bezighoudt. Een combinatie van iets doen en praten werkt goed voor deze doelgroep.
- Biedt een **kerkdienst voor en door LVG'ers** en houdt daarbij uitdrukkelijk rekening met de ervaringsordening van Timmers-Huigens en Fowlers zijn 'stages of faith'.

Bronvermelding

Baart, A., *Een theorie van presentie* (Utrecht: Uitgeverij LEMMA, 2001) 862 pag.

Brink, G. van den & Kooi, C. van der, *Christelijke Dogmatiek. Een inleiding* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2012) 722 pag.

Brom, L.J. van den, 'Kerk en theologie', Jrg.42, nr. 2. *Gloryfy and glamour, God en kreukels: theologie en handicaps*. Pag. 111-125

Dekker, G. en Stoffels, H.C., *Godsdienst en samenleving. Een introductie in de godsdienstsociologie*, (Kampen: Uitgeverij Kok, 2007)

Delfos, M. F., *Ontwikkeling in vogelvlucht. Ontwikkeling van kinderen en adolescenten* (Lisse: Swets & Zeitlinger B.V., 1999) 332 pag.

Delfos, M.F., *Kinderen in ontwikkeling. Stoornissen en belemmeringen* (Lisse: Swets & Zeitlinger B.V., 2003) 318 pag.

Doolaard, J. (red), *Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006) 927 pag.

DSM-IV-TR. *Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders* (Arlington: American Psychiatric Association, 2000) 932 Pag.

Dijk, W.J., *De Ronde Kerk. Over mensen met een verstandelijke beperking tussen instelling en kerk* (Centrum voor Geestelijke Verzorging & Zingeving) 96 pag.

Fowler, J.W., *Stages of faith. The psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. (San Francisco: Harper Collins Publishers, 1981) 323 pag.

Ganzevoort, R.R. en Visser, J., *Zorg voor het verhaal. Achtergronden, methode en inhoud van pastorale zorg* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2007) 420 pag.

Hermesen, P. e.a., *Mensen met een verstandelijke handicap*. (Twello: Van Tricht Uitgeverij, 2001) 445 pag.

McGrath, A., *Christelijke theologie. Een introductie* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2008) 721 pag.

Menken- Bekius, C., *Werken met rituelen in het pastoraat* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2005)167 pag.

Menken- Bekius, C., *Rituelen in het individuele pastoraat. Een praktisch theologisch onderzoek* (Kampen: Uitgeverij Kok, 1998) 293 pag.

Meininger, H.P., *Van en voor allen. Wegwijzers naar een inclusieve geloofsgemeenschap met mensen die een verstandelijke handicap hebben* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2004) 307 pag.

Meulen, H. van der, *Liefdevol oog en open oor. Handboek pastoraat in de Christelijke gemeente* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2000) 340 pag.

Osmer, R.R., *Practical Theology. An Introduction* (Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2008) 246 pag.

Reijersen van Buuren, G., *Verlangen naar erkenning. Ontdek wie je bent* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2010) 143 pag.

Roeden, J. en Bannink, F., *Handboek oplossingsgericht werken met licht verstandelijk beperkte cliënten* (Amsterdam: Pearson assesment and information B.V., 2007) 280 pag.

Smit, J., *Zo gewoon mogelijk. Tien theologische tips voor inclusie* (Instituut voor sociale integratie) 132 pag.

Smit, J., *Competenties voor de pastorale communicatie met mensen met een verstandelijke beperking. Een praktische theologisch onderzoek naar leerprocessen van pastores* (Amersfoort: drukkerij Wilco, 2011)

Timmers-Huigens, D., *Ervaringsordening. Mogelijkheden voor mensen met een verstandelijke handicap* (Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg, 2005) 501 pag.

Timmers-Huigens, D., *Mogelijkheden voor verstandelijk gehandicapten. Een weg naar vreugde beleven* (Utrecht: Uitgeverij de Tijdstroom, 1997) 422 pag.

Timmers-Huigens, D., *Interactieve geloofscommunicatie. Ervaringsordening en de kwaliteit van intergeneratieve geloofscommunicatie in de christelijke gemeenschap* (Kampen: Uitgeverij Kok, 1997)

Verhoeven, N., *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs* (Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, 2010) 334 pag.

Wouw , W. van der, 'Tijdschrift Geestelijke Verzorging', Jrg. 10, nr. 45. *Werken met spelbeelden*. Pag. 2-16.

Brochures/ andere publicaties

Functieomschrijving geestelijk verzorger (april 2013)

Kennisbundel vraaggericht werken in de langdurige zorg (Vilans 2012)

Kwaliteitskader Geestelijke verzorging `s Heeren Loo (conceptversie)

Zin zien, zoeken en beleven. Zingevinganalyse bij mensen met een verstandelijke beperking (VGZ, 2013) 40 pag.

Internetpagina's

www.andriesbaart.nl

www.sheerenloo.nl

www.dekontext.nl

www.timmers-ervaringsordening.nl

Bijlage 1: Projectplan

Projectplan

Een onderzoek naar de geloofsbeleving van mensen met een Licht Verstandelijke Beperking binnen 's Heeren Loo regio Ermelo.

Opdrachtgever:

's Heeren Loo

Student: Thysia Lips
26-03-2013

Adresgegevens student

Thysia Lips

Studentnummer: 081390

mhlips@student.che.nl

Adresgegevens opdrachtgever

's Heeren Loo

's Heeren Loo Ermelo

Fokko Kortlanglaan 25

3853 KD Ermelo

0341-555911

Afdeling Geestelijke Verzorging Ermelo

Fokko Kortlanglaan 38 Ermelo

Praktijkbegeleiders

Inhoudelijk:

Drs. Majo Kolkman (Geestelijk Verzorger en predikant)

0341-555428

Majo.Kolkman@sheerenloo.nl

Aanleiding

Vorig jaar heb ik stage gelopen en aansluitend een periode gewerkt bij de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo in Ermelo. Tijdens deze periode heb ik gemerkt dat er een verschuiving in doelgroepen aan het plaatsvinden is, ook onder invloed van de ontwikkelingen in de politiek rondom de Zorg Zwaarte Pakketten. Er zijn binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo meer mensen komen wonen met een Licht Verstandelijke Beperking. De Geestelijke Verzorging van Ermelo heeft veel expertise opgebouwd op het gebied van geestelijke zorg aan mensen met een (ernstige) verstandelijke beperking, maar de relatief nieuwe doelgroep van mensen met een licht verstandelijke beperking biedt uitdagingen. Het is onduidelijk waar mensen uit deze doelgroep behoefte aan hebben op het gebied van geloofsbeleving. Dit fenomeen wordt opgemerkt binnen de Regio Ermelo, maar ook binnen Kwadrant- Emaus, een tak van 's Heeren Loo waar jongeren met een Licht Verstandelijke Beperking enige tijd verblijven. Vaak wordt ingestoken bij de ideeën van de experts. Ik ben er van overtuigd geraakt dat mensen met een Licht Verstandelijke Beperking prima in staat zijn om zelf te verwoorden waar zij behoefte aan hebben op dit gebied. Dit is ook de aanleiding geweest voor dit onderzoek. Ik wil graag onderzoeken waar de cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking die binnen de Regio Ermelo wonen behoefte aan hebben op het gebied van geloofsbeleving. De Geestelijk Verzorger kunnen met de informatie uit dit onderzoek deze betere afstemming op de behoeften van de cliënten bewerkstelligen, onder andere ook in de gekozen werkvormen.

Met dit voorstel ben ik naar 's Heeren Loo Ermelo gegaan. Het voorstel werd door mijn voormalig stagebegeleidster enthousiast ontvangen. Vervolgens ben ik met de leidinggevende van de Geestelijke Verzorging in gesprek geweest en heb ik schriftelijk toestemming gekregen van de regiodirecteur van 's Heeren Loo om dit onderzoek te gaan uitvoeren.

In het hieronder volgende projectplan volgt een nadere concretisering van de vraag- en doelstelling en daarnaast een nadere uitwerking van de te volgen stappen en activiteiten gedurende het project. Daarnaast bevat het projectplan een beheersingsplan, met afspraken over tijd, kwaliteit, communicatie en organisatie.

1. Vraagstelling

Hoofdvraag

Hoe kan de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo regio Ermelo aansluiten bij de behoeften en vragen van cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking op het gebied van geloofsbeleving en zingeving.

Deelvragen

- Wat zijn de behoeften en vragen van cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo Ermelo op het gebied van geloofsbeleving¹⁰⁰ en zingeving?
- Wat zijn passende activiteiten die voortvloeien uit informatie die het onderzoek heeft opgeleverd.

2. Doelstelling

Door middel van dit onderzoek wil de afdeling Geestelijke Verzorging inzicht krijgen in de behoeften die cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking binnen de regio 's Heeren Loo Ermelo hebben op het gebied van geloofsbeleving en zingeving en advies ontvangen over passende activiteiten die daaruit ontwikkeld kunnen worden.

3. Projectresultaten

Na afloop van dit project overhandig ik de opdrachtgever een verslag met de onderzoeksresultaten en adviezen met daaruit voortvloeiende concrete activiteiten. Tevens vindt een schriftelijke terugkoppeling van de resultaten plaats naar de regiomanager mw. R. van Eijk. Ook de wettelijk vertegenwoordigers en groepsbegeleiders van de deelnemende cliënten ontvangen een schriftelijke terugkoppeling van de onderzoeksresultaten. Voor de respondenten binnen de cliëntengroep maak ik een terugkoppeling in de vorm van een korte en eenvoudige folder.

De resultaten van het onderzoek zullen gepresenteerd worden binnen het team Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo Ermelo. De projectcoach van de Christelijke Hogeschool Ede zal hierbij aanwezig zijn.

4. Activiteiten

4.1 Literatuuronderzoek

Voor ik start met het onderzoek in de praktijk zal ik eerst een literatuurstudie doen. Daarbinnen zullen in ieder geval de volgende onderwerpen aan bod komen

- Wat is de definiëring van een Licht Verstandelijke Beperking
- Ontwikkelingspsychologische en ontwikkelingsniveau van mensen met een Licht Verstandelijke Beperking en de aspecten die van belang zijn voor een verdere doordenking van het aspect geloofsbeleving.
- Een nadere doordenking en definiëring van het begrip geloofsbeleving.

¹⁰⁰ Ik bedoel hier geloofsbeleving in de breedste zin van het woord. Binnen dit kader vallen de geloofsbeleving op het gebied van vieringen, bijeenkomsten in kleinere groepen en individuele activiteiten.

Het is mogelijk dat er naar aanleiding van de gesprekken en interviews nog onderwerpen toegevoegd worden aan de literatuurstudie.

4.1.1. Overzicht van mogelijk te gebruiken literatuur

Onderstaande opsomming van literatuur betreft een ruime inventarisatie. Er zal nog een beperktere selectie uit voortkomen. Ook is het mogelijk dat er andere literatuur aan wordt toegevoegd.

Brink, G. van den & Kooi, C. van der, Christelijke Dogmatiek. *Een inleiding* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2012) 722 pag.

Brom, L.J. van den, Kerk en theologie, Jrg.42, nr 2. *Gloryfy and glamour, God en kreukels: theologie en handicaps*. Pag. 111-125

Dekker, G. en Stoffels, H.C., Godsdienst en samenleving. *Een introductie in de godsdienstsociologie*, (Kampen: Uitgeverij Kok, 2007)

Delfos, M. F., Ontwikkeling in vogelvlucht. *Ontwikkeling van kinderen en adolescenten* (Lisse: Swets & Zeitlinger B.V., 1999) 332 pag.

Delfos, M.F., Kinderen in ontwikkeling. *Stoornissen en belemmeringen* (Lisse: Swets & Zeitlinger B.V., 2003) 318 pag.

Dollaard, J. (red), Nieuw Handboek Geestelijke Verzorging (Kampen: Uitgeverij Kok, 2006) 927 pag.

Dijk, W.J., De Ronde Kerk. *Over mensen met een vesrtandelijke beperking tussen instelling en kerk* (Centrum voor Geestelijke Verzorging & Zingeving) 96 pag.

Ganzevoort, R.R. en Visser, J., Zorg voor het verhaal. *Achtergronden, methode en inhoud van pastorale zorg* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2007) 420 pag.

Menken- Bekius, C., Werken met rituelen in het pastoraat (Kampen: Uitgeverij Kok, 2005)167 pag.

Menken- Bekius, C., Rituelen in het individuele pastoraat. *Een praktisch theologisch onderzoek* (Kampen: Uitgeverij Kok, 1998) 293 pag.

Meiniger, H.P., Van en voor allen. *Wegwijzers naar een inclusieve geloofsgemeenschap met mensen die een verstandelijke handicap hebben* (Zoetermeer: Uitgeverij Meinema, 2004) 307 pag.

Meulen, H. van der, Liefdevol oog en open oor. *Handboek pastoraat in de Christelijke gemeente* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2000) 340 pag.

Migchelbrink, F., Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn (Amsterdam: Uitgeverij SWP, 2009) 269 pag.

Osmer, R.R., Practical Theology. *An Introduction* (Michigan: William B. Eermans Publishing Company, 2008) 246 pag.

Verhoeven, N., wat is onderzoek? *Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs* (Den Haag: Boom Lemma Uitgevers, 2010) 334 pag.

Timmers- Huigens, D., *Evaringsordening. Mogelijkheden voor mensen met een verstandelijke handicap* (Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg, 2005) 501 pag.

Timmers – Huigens, D., *Mogelijkheden voor verstandelijk gehandicapten. Een weg naar vreugde beleven* (Utrecht: Uitgeverij de Tijdstroom, 1997) 422 pag.

Timmers-Huigens, D., *Interactieve geloofscommunicatie. Evaringsordening en de kwaliteit van intergeneratieve geloofscommunicatie in de christelijke gemeenschap* (Kampen: Uitgeverij Kok, 1997)

4.2 Empirisch onderzoek

4.2.1 Selectie cliënten

In overleg met de praktijkbegeleider van 's Heeren Loo zal ik de cliënten selecteren waarmee ik in gesprek kan gaan. Als we de cliënten geselecteerd hebben kan ik in gesprek gaan met de betreffende managers primair proces. Deze managers wil ik ook vragen de betreffende zorggroepen te informeren.

Ik stel een brief op voor de belangenbehartigers van de betreffende cliënten, waarin ik toestemming vraag om de cliënten aan het onderzoek te laten deelnemen. Ik zorg dat deze toestemming ondertekend op de afdeling Geestelijke Verzorging verzameld wordt door de secretaresse van de afdeling Geestelijke Verzorging. Als de cliënt zelf niet wil deelnemen zal het interview uiteraard niet door gaan.

4.2.1. Voorbereiden interviews

De gesprekken zullen de vorm hebben van een interview waarin de beleving van de geïnterviewde voorop staat en waarbinnen informatie verzameld wordt.¹⁰¹ Ik wil vragen voorbereiden om de gesprekken enigszins te structureren, maar ik wil ook de vrijheid behouden om afhankelijk van de loop van het gesprek andere vragen te stellen of door te kunnen vragen op een bepaald onderwerp. Wel moeten er binnen elk gesprek een aantal onderwerpen zeker aan de orde komen en ik zal vaststellen welke vragen in ieder geval gesteld dienen te zijn.

4. 2. 2. Onderzoeksmethode

Binnen het onderzoek zal een kwalitatieve methode gebruikt worden, dat wil zeggen dat er nauwelijks met cijfermatige gegevens wordt gewerkt. Het verzamelen van gegevens is bij deze vorm van onderzoek doen open en flexibel en er kan ingespeeld worden op onverwachte situaties. De gegevens van het onderzoek kunnen in alledaagse taal verwerkt worden.

4.2.3. Interviews uitvoeren

Ik zal voor de dataverzameling gebruik maken van het deels gestructureerde interview. Gezien de doelgroep van mijn onderzoek heeft het mijn sterke voorkeur om de interviews mondeling te laten plaatsvinden. De cliënten hebben vaak zeer beperkte schriftelijke uitdrukingsvaardigheden. Daarnaast is het van belang om de tijd te nemen om een relatie op te

¹⁰¹ Verhoeven, N., Wat is onderzoek. *Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs* (Den Haag: Boom en Lemma uitgevers, 2010) Pag. 124

bouwen. Ik ga er dan ook van uit dat er meerdere gesprekken met elke cliënt nodig zijn om tot goede resultaten te komen. Mensen met een verstandelijke beperking kunnen zich over het algemeen maar kort op één ding concentreren, daarom ga ik er van uit dat ik beter meerdere korte gesprekken met cliënten kan voeren dan één lang gesprek.

4.2.4. Bezoeken inloopactiviteit

Binnen 's Heeren Loo Kwadrant - Emaus vindt er op zondag een inloopactiviteit plaats voor jongeren met een Licht Verstandelijke Beperking. Deze activiteit wil ik bezoeken. Het bezoek is tweeledig. Ten eerste kan ik observeren wat daar gebeurt. Ten tweede kan ik ook met cliënten in gesprek raken en vragen naar hun motivatie deel te nemen aan de inloopactiviteit.

4.2.5. Interviews met deskundigen

Binnen 's Heeren Loo zijn er in andere delen van het land of in een andere setting Geestelijk Verzorger die al ervaring opgebouwd hebben in het werken met mensen met een Licht Verstandelijke Beperking. Deze personen bezitten waardevolle informatie voor dit onderzoek. Personen die ik in het kader van dit onderzoek wil gaan spreken zijn:

- Wijke Greijdanus – Geestelijk Verzorger 's Heeren Loo regio Ermelo, werkzaam in het buitengebied van Ermelo met name met cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking
- Joke Maclean – Geestelijk Verzorger 's Heeren Loo kwadrant – Middelrode, werkzaam met cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking (extramurale locaties)
- Jolke Thalen – Geestelijk Verzorger 's Heeren Loo Kwadrant - Emaus, werkzaam met Jongeren met een Licht Verstandelijke beperking (behandellocatie)
- Een psycholoog, met ervaring met cliënten met een Licht Verstandelijke Beperking.

Tijd

Ik geef hieronder een globale tijdsplanning weer. Ik geef mezelf de ruimte om de planning tussentijds bij te stellen.

15 februari 2013 – 1 maart 2013 :

Initiatieffase

- Eerste contacten leggen met de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo
- Schriftelijke toestemming vragen van Regiodirecteur

1 maart 2013 - 25 maart 2013 :

Definitie- en ontwerpfas

- Plan van aanpak schrijven in overleg met Drs. Majo Kolkman en Dr. Peter Lauteslager van 's Heeren Loo - Ermelo en dit plan binnenschools voorleggen ter feedback en goedkeuring en daarop volgend de toewijzing van de afstudeerbegeleiders en beoordelaars.
- Voorbereiden brieven voor wettelijk vertegenwoordigers en cliënten.

25 maart 2013 – 1 april 2013 :

Realisatiefase

- Literatuurstudie doen (tijdens de afwachting van goedkeuring projectplan)
- Voorbereiden Interviews
- Selectie cliënten voor interviews in overleg met Drs. Majo Kolkman.
- Informeren wettelijk vertegenwoordiger (en cliënten)
- Informeren managers primair proces

- Afspraken maken met cliënten

1 April 2013 - 15 Mei 2013:

Realisatiefase

- Uitvoeren interviews cliënten
- Uitvoeren interviews met deskundigen
- Overleg met Drs. Majo Kolkman naar aanleiding van de interviews

15 mei 2013 – 20 juni 2013:

Realisatiefase

- Verwerken resultaten van de interviews en onderzoeksresultaten en de literatuurstudie.
- Verdere verslaglegging en adviezen schrijven.
- Projectpresentatie: afdeling Geestelijke Verzorging 's Heeren Loo Ermelo.
- Beoordeling project door de opdrachtgever.
- Beoordeling project door projectcoach vanuit de CHE.

20 juni 2013- 30 juni 2013:

Nazorgfase

- Bufferruimte en inleveren eindrapport.
- Beoordeling eindrapport door de opleiding.
- Aanvragen eindgesprek.
- Overdracht aan de opdrachtgever.

Geld

Er is voor dit project geen vergoeding beschikbaar vanuit de opdrachtgever.

De beschikbare uren zijn de studiebelastingsuren (SBU) die staan voor het aantal ECTS voor afstudeerprojecten. Dat is 19 ECTS, wat wil zeggen dat er 420 uur beschikbaar is voor dit project. Daaronder vallen ook de schriftelijke voorbereiding en alle uitwerkingen.

De opdrachtgever stelt minimaal de twaalf vanuit de opleiding verplichte begeleidingsuren ter beschikking, indien nodig kan ik vaker een beroep op de begeleiding doen.

Daarnaast kan de secretaresse van de Geestelijke Verzorging mij behulpzaam zijn bij de planning van de gesprekken, het verzenden van de brieven en het documenteren van de toestemmingsformulieren van de wettelijk vertegenwoordigers.

Kwaliteit

Het project dient minimaal te voldoen aan de opleidingscriteria, zoals verwoord in de *Nota afstuderen* van de Christelijke Hogeschool te Ede.

Alle cliënten waarmee ik in gesprek zal gaan hebben een verstandelijke beperking. Maar daarnaast spelen er bij meerdere cliënten ook andere problematieken mee, bijvoorbeeld een psychische aandoening. Mogelijk hebben deze invloed op de validiteit van het onderzoek. Mijn doel blijft een gedegen onderzoek te doen en zorgvuldig om te gaan met de interpretatie van de onderzoeksresultaten om zo te komen tot een goed eindresultaat.

Voor mij is het belangrijk dat de literatuur verbonden wordt met de praktijk en dat ik naast de presentatie van de onderzoeksresultaten ook kan komen tot concrete adviezen met betrekking tot werkvormen.

Communicatie

In de bijgevoegde planning zijn een aantal momenten van overleg opgenomen. Verder zal er overleg plaatsvinden waar nodig. Met betrekking tot de inhoudelijke zaken wordt ik begeleid door Drs. Majo Kolkman (Geestelijk Verzorger en predikant binnen `s Heeren Loo). Voor meer procesmatige vragen kan ik terecht bij Dr. Peter Lauteslager (Leidinggevende Advisium). Eventueel kan ik voor vragen met betrekking tot het onderzoek ook terecht bij Bas Bijl van het WOK (Wetenschappelijk Onderzoek en Kennismanagement).

Organisatie

`s Heeren Loo is een grote landelijke organisatie die zorg verleent aan mensen met een verstandelijke beperking. De geboden zorg kan variëren van enkele uren zorg in de week, tot aan intramuraal wonen. In het geval van dit project zijn de cliënten woonachtig binnen de regio Ermelo van `s Heeren Loo Ermelo en ontvangen intramurale zorg. Landelijk gezien is de organisatie opgedeeld in meerdere regio's waarvan de regio Ermelo er één is. De afdeling Geestelijke Verzorging van Ermelo valt onder het Advisium, de behandel en begeleidingssector. De opdrachtgever zal nauw betrokken blijven bij de ontwikkelingen en er vindt onder andere overleg plaats via mail, telefoon en persoonlijke ontmoeting gedurende de periode van het project.

Bijlage 2: Toestemmingsbrief regiodirecteur

Betreft: Verzoek tot het doen van een afstudeeronderzoek ten behoeve van de afdeling Geestelijke Verzorging `s Heeren Loo- Ermelo

Zwolle, 22 februari 2013

Beste mw. van Eijk,

Het afgelopen jaar heb ik stage gelopen bij de afdeling Geestelijke Verzorging in Ermelo en aansluitend een periode daar gewerkt. Ik studeer HBO-theologie en ben nu begonnen met afstuderen.

Afgelopen week heb ik overleg met Majo Kolkman (Geestelijk Verzorger) en Peter Lauteslager (leidinggevende Advisium) gehad over mijn afstudeer onderzoek.

Tijdens de periode waarin ik voor `s Heeren Loo werkte heb ik gemerkt dat er een verschuiving in doelgroepen aan het plaatsvinden is, ook onder invloed van de ontwikkelingen in de politiek rondom de ZZP's. Er zijn binnen de leefgemeenschap van `s Heeren Loo -Ermelo meer mensen komen wonen met een Licht Verstandelijke Beperking. Dat is daar een relatief nieuwe doelgroep. De Geestelijke Verzorging van Ermelo heeft veel expertise opgebouwd op het gebied van geestelijke zorg aan mensen met een (ernstige) verstandelijke beperking, maar de relatief nieuwe doelgroep van mensen met een Licht Verstandelijke Beperking biedt uitdagingen. Het is onduidelijk waar mensen uit deze doelgroep behoefte aan hebben op het gebied van geloofsbeleving. Vaak wordt ingestoken bij de ideeën van de experts. Ik ben er van overtuigd dat mensen met een Licht Verstandelijke Beperking prima in staat zijn om zelf te verwoorden waar zij behoefte aan hebben op dit gebied. Ik zou dan ook graag mijn afstudeeronderzoek doen naar de behoeftes van mensen met een Licht Verstandelijke Beperking op het gebied van geloofsbeleving. Ik wil dit onderzoek doen door middel van gesprekken met 10-15 bewoners uit de doelgroep. Hierbij wil ik me richten op bewoners die binnen de leefgemeenschap wonen (LVB 18+). Daarnaast wil ik ook graag gesprekken voeren met experts en op zoek gaan naar welke kennis er al is. Het onderzoek zal plaatsvinden in de periode maart 2013 tot medio juni 2013. De afronding vindt naar verwachting plaats in juni of juli.

Als Geestelijk Verzorger meer inzichtelijk hebben wat de behoeftes zijn van deze doelgroep, dan denk ik dat er niet alleen betere geestelijke zorg gegeven kan worden, maar dat de zorg ook beter afgestemd kan worden op hun behoeften. Vanuit de resultaten van het onderzoek hoop ik een rapport aan te bieden met de onderzoeksresultaten en aanbevelingen. Ook zal er een terugkoppeling plaatsvinden met de respondentengroep. Daarnaast bestaat de ruimte en de mogelijkheid dat er ook concrete activiteiten uit voort zullen vloeien.

Graag hoor ik van u of u met mijn verzoek kunt instemmen.

Als u vragen heeft wil ik die graag mondeling of schriftelijk toelichten.

Hartelijke groet,
Thysia Lips

Bijlage 3: Brief voor cliënten en begeleiders

Aan (naam)

(adres)

Ermelo

Ermelo, 2 April 2013

Aan (Naam) en begeleiders,

Graag vraag ik even jullie aandacht voor het volgende.

De komende periode zal ik voor de afd. Geestelijke Verzorging onderzoek doen naar de vragen die bewoners met een Licht Verstandelijke Beperking hebben op het gebied geloofsbeleving en zingeving. Het onderzoek zal plaatsvinden door middel van een aantal gesprekken, naar verwachting maximaal drie gesprekken per deelnemer.

Graag wil ik jou vragen om mee te werken aan dit onderzoek. Bij deze brief vindt je ook een brief voor je belangenbehartiger, zodat zij ook op de hoogte zijn en toestemming kunnen geven.

Als de schriftelijke toestemming op de afd. Geestelijke Verzorging binnen is, zal ik contact opnemen om afspraken te maken voor de gesprekken.

Ik hoop jullie voldoende te hebben geïnformeerd. Als jullie vragen hebben hoor ik het natuurlijk graag.

Alvast hartelijk dank,

Hartelijke groet,

Thysia Lips

Bijlage 4: Toestemmingsbrief belangenbehartigers

Zwolle, 2 april 2013

Betreft: toestemming deelname afstudeeronderzoek geloofsbeleving en zingeving

Geachte heer, mevrouw,

Mag ik even uw aandacht vragen voor het volgende. Mijn naam is Thysia Lips, ik studeer theologie. Vorig jaar heb ik stage gelopen op de afdeling Geestelijke Verzorging en aansluitend een periode daar gewerkt, ter vervanging van zieke collega. Inmiddels ben ik begonnen om mijn studie af te ronden, door middel van een afstudeerproject. Dit project vindt in overleg met 's Heeren Loo bij de afdeling Geestelijke Verzorging in Ermelo plaats.

De afdeling Geestelijke Verzorging begeleidt cliënten individueel en groepen bij levensvragen en zingeving in de breedste zin van het woord. Daarnaast organiseren zij kerkdiensten in de Opstandingskerk en kleinschalige vieringen, bijbelclubs, vormingsdagen, zangactiviteiten. Ook is de geestelijke Verzorging vaak betrokken bij rouwbegeleiding binnen de groepen en het leiden van uitvaarten.

Ik heb tijdens mijn stage en de periode dat ik werkzaam ben geweest voor 's Heeren Loo gemerkt dat er meer mensen met een Licht Verstandelijke Beperking zijn komen wonen binnen de regio 's Heeren Loo Ermelo, maar de activiteiten van de Geestelijke Verzorging zijn veelal afgestemd op mensen met een ernstiger verstandelijke beperking.

Ik zal de komende tijd onderzoeken wat de behoeften van cliënten binnen de regio Ermelo met een Licht Verstandelijke Beperking zijn op het gebied van geloofsbeleving. Daarnaast zal ik nader onderzoeken welke activiteiten daaruit kunnen voortvloeien, zodat de geestelijke zorg beter afgestemd kan worden op hun specifieke behoeften.

Door middel van deze brief wil ik u schriftelijk toestemming vragen voor deelname van uw familielid. Het onderzoek zal plaatsvinden door middel van een aantal gesprekken, naar verwachting drie gesprekken per deelnemer. Voor een goede schriftelijke verwerking maak ik tijdens de gesprekken een geluidsopname. Deze zal ik direct na de verwerking van de gegevens vernietigen.

U kunt de bijgevoegde antwoordbrief, door middel van bijgevoegde envelop versturen, naar mw. J. Buitink, secretaresse afdeling Geestelijke Verzorging.

Ik hoop u voldoende te hebben geïnformeerd. Als u vragen heeft hoor ik het natuurlijk graag.

Alvast hartelijke dank,

Met vriendelijke groet,

Thysia Lips

Betreft: Toestemming deelname afstudeeronderzoek geloofsbeleving en zingeving

Ik geef door middel van deze brief toestemming voor deelname van
.....(naam cliënt) aan het onderzoek
vanuit de afd. Geestelijke verzorging te Ermelo.

Naam:.....

Datum:

Handtekening:

Bijlage 5: Hoofdkoers 's Heeren Loo

1. Levenslang en levensbreed

's Heeren Loo richt zich de komende jaren primair op mensen met een verstandelijke beperking en hun sociale relaties. Aan hun leven willen we waarde toevoegen, door hen te helpen hun wensen te realiseren en zich waar mogelijk verder te ontwikkelen. Zo nodig doen we dat levenslang en levensbreed. We willen niet alleen diensten bieden als wonen, dagbesteding, behandeling, scholing en vrije tijd, maar ook helpen met vraagstukken zoals individuele begeleiding tijdens vakantie, uitoefening van een bijzondere hobby, of bemiddeling bij een woningaanpassing.

2. Voor alle burgers

Onze hulp is beschikbaar voor burgers van alle gezindten. Dus ook voor mensen met een andere culturele achtergrond dan de Nederlandse. Ons contact met hen vraagt andere vaardigheden en omgangsvormen van ons. Voor hen ontwikkelen wij multiculturele projecten.

3. Tot de besten behoren

Wij zijn goed. Maar het kan altijd beter. Daarom streven wij naar kwaliteit die ver boven de middelmaat uitsteekt. Die bovengemiddelde kwaliteit ontwikkelen we ook via de wetenschap. In samenwerking met diverse universiteiten doen we onderzoek om methodieken te ontwikkelen of aan te scherpen. Wat kwaliteit is, bepalen ouders en cliënten vooral zelf. Het is aan ons om in ons contact daadwerkelijk verbinding te maken.

4. Nabij zijn

In ons contact met onze cliënten willen we nabij zijn. Geografisch én gevoelsmatig. Door tijd te maken voor ontmoeting en goed te luisteren naar wat cliënten en ouders van ons verwachten.

5. Vernieuwing waar nodig

Vernieuwing in onze dienstverlening creëren we wanneer de markt daarom vraagt. Dat realiseren we soms alleen, vaker samen en we richten ons ook op de welzijnsmarkt. Onze rol hoeft niet altijd die van aanbieder te zijn. Als de situatie of de cliënt erom vraagt, kunnen wij ons ook beperken tot het regisseren van de dienstverlening.

6. Sterk in complexe vragen

In de zorg voor cliënten met complexe hulpvragen hebben wij naam gemaakt. Wij zullen hen ook in de komende jaren als klantgroep aan ons binden. Voor mensen met complexe problematiek zijn er bijvoorbeeld de Very Intensive Care Units (VIC's).

7. Focus op jeugd en LVG

Wij zetten in op het behouden en verder uitbreiden van onze expertise in de behandeling van LVG-jongeren. Bovendien maken wij actief werk van de begeleiding van andere mensen met een licht verstandelijke beperking, met en zonder gedragsproblemen.

8. Meer werken met vrijwilligers

Mantelzorg en de inzet van vrijwilligers gaan wij intensiveren. De versoberde AWBZ en de krappe arbeidsmarkt maken immers, dat wij familie en vrienden van cliënten actief aan ons werk moeten binden om de begeleiding die cliënten nu krijgen, te kunnen vasthouden.

9. Aantrekkelijke werkgever

Om het tekort aan arbeidskrachten te compenseren, moeten wij ons werkgeverschap moderniseren. Denk aan flexibilisering van de arbeidsvoorwaarden, vergroting van mobiliteit, modernisering van selectiecriteria, aanpakken van het functiegebouw en inzetten op faciliterend leiderschap en een lerende organisatie. Tevens is de kwaliteit van medewerkers van groot belang. Wij investeren in de ontwikkeling van medewerkers door invulling te geven aan loopbaanstappen en bieden van scholing om de kwaliteit van zorg op peil te houden.

Bijlage 6: Vragenlijsten voor de interviews

Vragen voor cliënten

De vragen zoals opgesteld zullen binnen de gesprekken mogelijk op een andere manier verwoord worden en vaak nader uitgelegd toegelicht worden, passend bij het begrip van de bewoner.

Vooraf zal ik de bewoners vragen naar leeftijd/ hoe lang ze al intern wonen / geslacht.

Vroeger

1. Waar ben je opgegroeid (welke plaats, streek of omgeving)
2. Ging je toen je kind was naar de kerk (vaak niet vaak)? Was je betrokken bij andere activiteiten op geloofsgebied? (kindernevendienst, catechisaties)
3. Hoe vond je het om naar die kerk te gaan. Ging je er met plezier heen? Kun je daar iets over vertellen?

Nu

4. Ben je nu betrokken bij een kerk? Zo ja welke kerk? Kom je wel eens in de opstandingskerk? (als ze naar de opstandingskerk gaan, heb je wel eens overwogen om naar een kerk in het dorp te gaan?)
5. Woon je de kerkdiensten bij?
6. Ben je betrokken bij andere activiteiten die met geloof te maken hebben? Zo nee, zou je graag betrokken willen zijn bij activiteiten?
7. Hoe vind je het nu in de kerk waar je heen gaat, wat vind je positief en wat negatief? Begrijp je wat gezegd wordt in de kerkdiensten en andere activiteiten?
8. Kun je dat wat je gehoord en gedaan hebt tijdens een activiteit toepassen in het dagelijks leven? (het is de vraag of deze vraag te hoog gegrepen is, maar dat wil ik tijdens het gesprek inschatten) (hebben ze er daadwerkelijk wat aan, of hebben ze bijvoorbeeld als ze deelnemen aan een activiteit alleen een leuke middag)

Geestelijke verzorging

9. Neem je deel aan activiteiten van de geestelijke verzorging bijvoorbeeld een bijbelclub, koor, vormingsdagen? Is het je wel eens gevraagd om deel te nemen?
10. Zou jij willen helpen, bij de activiteiten waar je wel eens komt, en is je dat wel eens gevraagd? (bv kerkdienst, koor, bijbelclub, collecteren, anderen naar de kerk helpen)
11. Zou je het leuk vinden als er iemand bezoek komt als het niet goed met je gaat, bijvoorbeeld, bloemen brengen, bezoek als je ziek bent)

Individuele activiteiten

12. Heb je geloofs- en levensvragen waar je geen antwoord op hebt gevonden nu?
13. Zou je deze vragen beantwoord willen zien, en zo ja zouden anderen daar bij kunnen ondersteunen?
14. Zou je er het liefst individueel of groepsgewijs over willen praten?
15. Ben je op de hoogte dat er geestelijk verzorgers zijn die jou kunnen ondersteunen bij zingevingsvragen (anders uitleggen uiteraard tijdens het gesprek) en vragen op het gebied van geloof?
16. Heb je wel eens te maken gehad met één van de geestelijk verzorgers van 's Heeren Loo? Zo ja, wat betekende dat contact voor je?

Zo nee, zou je contact met een geestelijk verzorger willen hebben?

(evt. voorzien van uitleg wat een GV allemaal doet)

17. Zijn er momenten in je leven geweest dat je met iemand over bv. geloof of andere levensvragen had willen praten?
18. Nu je weet wat de geestelijk voor je zou kunnen betekenen, zou je diegene vragen als dat nodig is? Waarom wel/ niet?

Vragen voor geestelijk verzorgers

Vooraf vraag ik naar leeftijd/ geslacht/ kerkelijke achtergrond.

Ik gebruik de vragen als gespreksvragen. De geïnterviewde krijgt de vragen niet vooraf te zien.

Werken met mensen met een licht verstandelijke beperking

1. Hoe lang werk je met mensen met een licht verstandelijke beperking?
2. Kun je aangeven wat je het meest complex vind in het omgaan met deze doelgroep?
3. Heb je ervaring met de ervaringsordening van Timmers-Huigens? Zo ja, gebruik je dit bij het inschatten van of je activiteiten passend zijn bij een bepaalde bewoner? Zo nee, gebruik je andere ordeningsmodellen, of classificaties om het niveau van functioneren in te schatten.
4. Wat weet jij over een licht verstandelijke beperking en de nevenproblematieken?
5. Vindt je voldoende kennis hebt en voldoende toegerust bent.

Samenwerking met anderen

6. Heb je voldoende inzicht in het de specifieke situatie van de bewoner. Heb je de mogelijkheid bijvoorbeeld een dossier in te zien, wordt je op de hoogte gebracht van benaderingsplannen/omgangsadviezen?
7. Stel je de groepsbegeleiding of andere disciplines op de hoogte van wat je bij een bewoner doet en wat er gebeurt is tijdens bv een gesprek? Middels schriftelijke rapportage/ dossiervoering?
8. Kom je op alle locaties waar mensen wonen met een licht verstandelijke beperking? Waarom wel niet?

werkvormen

9. Welke werkvormen vind jij geschikt voor deze doelgroep? (individueel, groepsgewijs, kerkdiensten, vieringen, gespreksgroepen)
10. Kun je ook activiteiten noemen die naar jouw mening minder geschikt zijn voor deze doelgroep?

Vraaggericht werken

11. Werk je vraaggericht?
12. Hoe bevalt dit?
13. Werkt vraaggericht werken bij cliënten met een licht verstandelijke beperking? (zijn bewoners in staat reflectief te kijken en hun eigen vragen te formuleren)

Aansluiting reguliere geloofsgemeenschappen

14. Vinden mensen met een licht verstandelijke beperking aansluiting binnen reguliere geloofsgemeenschappen?
15. Wat zijn naar jouw idee de behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking.

Vragen voor begeleiders

Vooraf noteer ik gegevens over leeftijd en geslacht.

1. Hoe lang werk je met mensen met een licht verstandelijke beperking?
2. Kun je aangeven wat je het meest complex vindt in het omgaan met deze doelgroep?

Geloof en kerk

3. Zijn er bewoners van jou groep betrokken bij een kerk. (waar?) Komen ze wel eens in de Opstandingskerk? (als ze naar de Opstandingskerk gaan, hebben ze naar jouw idee wel eens overwogen om naar een kerk in het dorp te gaan?)
4. Vinden mensen met een licht verstandelijke beperking aansluiting binnen reguliere geloofsgemeenschappen of geloofsgemeenschappen binnen de zorgorganisatie?
5. Zijn bewoners betrokken bij andere activiteiten die met geloof te maken hebben? Zo nee, zouden ze naar jouw idee graag betrokken willen zijn bij activiteiten?
6. Als de bewoners wel deelnemen aan activiteiten wat ervaren ze dan als positief en wat negatief? Begrijpen ze wat gezegd wordt in de kerkdiensten en andere activiteiten?
7. Nemen bewoners deel aan activiteiten van de geestelijke verzorging bijvoorbeeld een bijbelclub, koor, vormingsdagen? Is het je wel eens gevraagd om deel te nemen?
8. Zouden bewoners willen helpen, bij de activiteiten waar ze wel eens komen, en is dat wel eens gevraagd? (bv kerkdienst, koor, bijbelclub, collecteren, anderen naar de kerk helpen)
9. Wat zijn naar jou idee de behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking op het gebied van geloofsbeleving?
10. Hebben bewoners naar jou idee geloofs- en levensvragen waar ze mee zitten?
11. Zouden ze deze vragen beantwoord willen zien, en zo ja zouden anderen daar bij kunnen ondersteunen? Zouden ze er het liefst individueel of groepsgewijs over willen praten?

Geestelijk verzorger

12. Ben je op de hoogte dat er geestelijk verzorgers zijn die bewoners (en ook evt. de begeleiding kunnen ondersteunen bij zingevingsvragen (van bewoners) en vragen op het gebied van geloof?
13. Komt er wel eens een geestelijk verzorger bij jou op de locatie, bij een bewoner die jij begeleid?
14. Zo ja, hoe is dit contact ontstaan? Vraaggericht werken?
15. Heb je het idee dat mensen met een licht verstandelijke beperking in staat zijn om zelf de vraag duidelijk aan te geven?
16. Stel jij de geestelijk verzorger wel eens op de hoogte van begeleidingsplannen/ omgangsadviezen als deze bij een bewoner komt?

Bijlage 7 : Onderzoeksresultaten cliënten

Betrokkenheid bij de kerk als kind

Cliënt 1 is kerkelijk opgevoed. Hij ging als kind naar de Hervormde kerk op gereformeerde grondslag en is gewend wekelijks naar de kerk te gaan.

Cliënt 2 is niet kerkelijk opgevoed en kwam nooit in de kerk.

Cliënt 3 is niet kerkelijk opgevoed , maar kwam een enkele keer met familie in de kerk.

Cliënt 4 is kerkelijk opgevoed en ging thuis wekelijks naar de kerk.

Cliënt 5 is kerkelijk opgevoed en ging thuis wekelijks naar de kerk.

Cliënt 6 is als kind katholiek gedoopt, maar heeft vrijwel nooit een kerk bezocht. Hij woonde af en toe een kerkelijke clubactiviteit bij.

Drie cliënten zijn kerkelijk opgevoed. Eén cliënt is wel gedoopt, maar verder niet kerkelijk opgevoed. Twee cliënten zijn niet kerkelijk opgevoed.

Ervaringen in de kerk als kind

Cliënt 1 ging als kind wekelijks naar de kerk en bezocht de zondagschool. Hij vond het fijn naar de kerk te gaan.

Cliënt 2 is als kind nooit in de kerk geweest.

Cliënt 3 geeft aan het moeilijk te vinden in de kerk. Hij wist niet of hij er wel of niet in moest geloven en wat hij er mee moest.

Cliënt 4 vond het fijn in de kerk als kind. Fijne preken , fijne liederen

Cliënt ging ook naar de vakantiebijbelclub van de kerk. Dat vond ze prachtig.

Cliënt 5 geeft aan dat ze de kerk leuk vond, maar sommige dingen in de kerk, vooral de preek, ingewikkeld vond. Ze nam af en toe deel aan andere activiteiten van de kerk, bijvoorbeeld huiscatechese. De huiscatechese vond ze wel leuk, maar ook een beetje moeilijk.

Cliënt 6 heeft vrijwel nooit een kerk bezocht als kind.

Cliënten geven aan het fijn en leuk, maar ook moeilijk of ingewikkeld te vinden in de kerk.

Betrokkenheid bij de kerk nu

Cliënt 1 gaat in de Opstandingskerk of bij zijn ouders thuis naar de kerk.

Cliënt 2 is vanaf 2001 betrokken bij de kerk. Zij gaat naar de kerk in het dorp.

Cliënt 3 is momenteel niet betrokken bij een kerk. Wel is hij een aantal keer naar een kerk geweest in het dorp en is zoekend op dit gebied.

Cliënt 4 is momenteel niet betrokken bij een kerk, maar ze is wel zoekend naar een gemeente die bij haar past. Ze is enkele keren in het dorp naar de kerk geweest, maar vindt het moeilijk alleen naar de kerk te gaan. Ze zoekt een kerk met een traditionele orde van dienst, met orgelmuziek.

Cliënt 5 gaat wel eens naar de Kruispuntkerk. Daarnaast is ze een enkele keer bij de Vergadering van Gelovigen geweest. Ook gaat ze met enige regelmaat met haar ouders mee naar de kerk in het dorp en naar de Opstandingskerk.

Cliënt 6 geeft aan belijdenis gedaan te hebben. Op de vraag of hij nu betrokken is bij de kerk zegt hij: klopt, Nou, niet meer. Ik heb het afgezegd. Want op zondag wil ik altijd uitslapen'. Hij stelt verder: 'ik wil graag bij God zijn, ik ben toch al christelijk. Dan hoeft ik ook niet meer naar de kerk te gaan'. Hij geeft aan de kerkgang niet te missen.

Twee cliënten zijn betrokken bij een kerk, één cliënt gaat niet naar de kerk, twee cliënten zijn zoekend naar een kerk die bij hen past en één cliënt bezoekt verschillende soorten kerken.

Ervaringen in de kerkdiensten

Reguliere gemeente

Cliënt 1 geeft aan de diensten in de reguliere gemeente die hij bezoekt fijn te vinden. Positief is dat er veel jongeren komen, maar hij geeft aan daar geen contact mee te hebben. Hij vindt het vervelend als de dominee in herhaling valt.

Cliënt 2 waardeert vooral de preek en de Opwekkingsliederen.

Cliënt 3 vond vooral het verhaal leuk. Hij vond het een nadeel dat ze rondgingen met een zak voor het geld. Hij gaf aan het jammer te vinden dat mensen niet tegen hem zeiden: 'goh, leuk dat jij er ook bent'.

Cliënt 4 mist dat ze nu niet meer samen met iemand naar de kerk kan gaan.

Cliënt 5 vindt het vooral fijn dat er veel gezongen wordt in de kerk waar ze af en toe naar toe gaat.

Cliënt 6 gaat wel eens naar een kerk in het dorp. Dat vond hij leuk, vooral omdat er veel gezongen wordt. 'Ik houd van meer zingen. Dan van achter elkaar luisteren', vertelt hij.

Opstandingskerk

Cliënt 1 vindt het mooi in de Opstandingskerk. Het helpt hem als eenvoudige woorden gebruikt worden. Hij heeft het als positief ervaren toen hij een keer de schriftlezing mocht doen in de kerkdienst. Ook de "oud en vertrouwd dienst" heeft hij als positief ervaren.

Cliënt 2 vond er niets aan in de Opstandingskerk, vooral vanwege de orgelmuziek . Cliënt is niet van plan de Opstandingskerk vaker te bezoeken. Ze zei: ‘Ik ga niet door jou naar de opstandingskerk! Amahoela, als je dat maar weet!’

Cliënt 3 heeft deze kerk nooit bezocht.

Cliënt 4 heeft deze kerk nooit bezocht.

Cliënt 5 gaat regelmatig naar de Opstandingskerk. Ze vindt de diensten mooi, vooral vanwege de laagdrempeligheid van de dingen die gezegd worden. De muziek kan beter, ze houdt niet zo van orgelmuziek.

Cliënt 6 vindt dat hij te lang stil moeten en dat er te weinig gezongen wordt. ‘een uur kan ik niet zo lang stilzitten’, vertelt hij.

Kruispuntkerk

Cliënt 1 is toen hij op Emaus woonde wel eens in het Kruispunt geweest, maar vond daar zogezegd ‘niks aan’.

Cliënt 2 heeft de Kruispuntkerk nooit bezocht.

Cliënt 3 heeft de Kruispuntkerk nooit bezocht.

Cliënt 4 is tijdens haar verblijf op Emaus in de Kruispuntkerk geweest. Ze verwoordde dat de dienst anders was dan ze gewend was en het evangelisch te vinden. Ze kon zich niet veel herinneren van de diensten.

Cliënt 5 komt hier regelmatig. De muziek door een band ervaart ze als positief.

Cliënt 6 waardeert positief dat hij daar zelf meer mag doen. Daarnaast vindt hij de muziek mooi.

Begrijpen van kerkdiensten

Reguliere gemeente

Cliënt 1 begrijpt niet alles goed, maar vindt het wel fijn in de diensten te komen

Cliënt 2 zegt: ‘denk je dat ik gek ben ofzo’. Ze heeft het nooit dat ze iets niet begrijpt in de kerkdienst.

Cliënt 3 antwoordde op deze vraag dat hij het best leuk vond, maar was niet in staat dit verder te concretiseren. Cliënt vertelt waar de kerkdienst over is gegaan. Hij koppelde dit rechtstreeks aan een situatie in zijn eigen leven. Hij vertelde: ‘Ik weet niet zeker of het over Mozes ging? Het ging over redden uit het water. Het was bij mij toen een keer gebeurd. Als kind was ik een keer op reis gegaan. Ik viel inderdaad toen ik op zo’n ding stond met de boot. Ik viel en ging kopje onder. Dan voelde ik dat water over me heen stromen. Als kind kon ik toch net heel snel uit het water komen, iemand pakte me op. Dat vatte ik even niet, omdat ik van mezelf wel wist dat de afstanden wel ietsje verder waren’.

Clïënt 4 geeft aan de diensten te kunnen begrijpen, maar het moeilijk te vinden om het te vertalen.

Clïënt 5 geeft aan het ingewikkeld te vinden in de reguliere kerk.

Clïënt 6 vindt vooral het zingen positief en dat hij het goed kan begrijpen.

Opstandingskerk (`s Heeren Loo)

Clïënt 1 waardeert vooral het eenvoudige woordgebruik.

Clïënt 3 is nooit in de Opstandingskerk geweest.

Clïënt 4 is nooit in de Opstandingskerk geweest.

Clïënt 5 vindt het mooi dat de dingen die gezegd worden laagdrempelig zijn.

Clïënt 6 kan goed begrijpen wat er verteld wordt.

Toepasbaarheid van het gehoorde in de kerkdiensten

Clïënt 1 vertelt dat hij wat kan met het gehoorde binnen zijn dagelijks leven. Hij zegt: 'Als er gebeden wordt geef ons een open oor en een open hart. Ik probeer wel echt naar mensen te luisteren wat ze willen en dan krijg je ook weer automatisch er wat voor terug zeg maar van de mensen waar wij werken en wonen'.

Clïënt 2 geeft aan dat ze datgene wat ze in de kerk gehoord heeft op zondag vaak kan toepassen in het dagelijks leven.

Clïënt 3 antwoordde op deze vraag dat hij het best leuk vond, maar was niet in staat dit verder te concretiseren. Wel koppelde hij zelf het verhaal duidelijk aan zijn eigen leven.

Clïënt 4 geeft aan wel altijd heel vrolijk uit de kerk te komen, maar ze heeft lang niet altijd een idee waar de preek over gaat. Ook andere elementen binnen de dienst zijn niet toepasbaar binnen haar eigen leven.

Clïënt 5 zegt: 'soms kunnen ze net iets zeggen, waarvan je denkt daar heb ik wat aan'. Het lukt haar niet dit verder te concretiseren.

Clïënt 6 noemt: 'soms heb ik een grote mond tegen mijn moeder, dan denk ik wel eens als ik iets in de kerk hoor: Ik moet eens een minder grote mond hebben tegen mijn moeder, en lief zijn tegen haar'.

Betrokkenheid bij andere activiteiten binnen reguliere geloofsgemeenschap

Clïënt 1 neemt deel aan een gemeenteweekend bij zijn ouders.

Clïënt 2 neemt niet deel aan activiteiten.

Clïënt 3 neemt niet deel aan activiteiten.

Clïënt 4 neemt niet deel aan activiteiten. Is hier wel zoekende in en wil graag deelnemen aan belijdeniscatechesatie.

Clïënt 5 neemt niet deel aan activiteiten.

Clïënt 6 helpt soms blaadjes wegbrengen voor de kerk

Deelname activiteiten geestelijke verzorging `s Heeren Loo

Clïënt 1 neemt deel aan het koor, vormingsdagen en de mannengespreksgroep. Over de mannengroep zegt hij: Nee, maar dat vind ik echt harstikke leuk'. Ook is hij collectant in de middagdiensten.

Clïënt 2 neemt niet deel aan activiteiten.

Clïënt 3 neemt niet deel aan activiteiten.

Clïënt 4 neemt niet deel aan activiteiten. Geeft ook aan niet veel behoefte te hebben deel te gaan nemen, ze heeft haar eigen activiteiten.

Clïënt 5 neemt niet deel aan activiteiten.

Clïënt 6 neemt deel aan vormingsdagen, en heeft deelgenomen aan het koor.

Twee cliënten nemen deel aan activiteiten van de geestelijke verzorging, vier cliënten niet. Eén bewoner geeft aan dit ook in de toekomst niet te willen gaan doen.

Helpen met activiteiten (deze en de volgende vraag heb ik alleen gesteld bij bewoners die al betrokken zijn bij de GV en Opstandingskerk)

Clïënt 1 geeft aan te willen meehelpen tijdens de kerkdienst, bijvoorbeeld met de schriftlezing of bidden. Ook bijvoorbeeld de bloemen uit de kerk wegbrengen.

Clïënt 5 zou het leuk te vinden om te helpen bij activiteiten van de geestelijke verzorging, zoals bijvoorbeeld bloemen wegbrengen. 'Dat spreekt me erg aan', zegt cliënt.

Clïënt 6 wil graag helpen met koffie en thee zetten. Hij geeft aan het leuk te vinden als er vaker koffie en thee gedronken zou worden na de kerkdienst. Helpen met een gebed of een gedicht wil hij wel.

Bezoek

Clïënt 1 geeft aan het goed en fijn te vinden als er iemand hem bezoekt in een moeilijke periode, dat mag ook een medebewoner zijn.

Clïënt 5 geeft aan dat ze het leuk vindt zelf bezoek te krijgen, maar zelf bij iemand op bezoek gaan lastiger vindt.

Cliënt 6 geeft aan het leuk te vinden als hij bezoek zou krijgen als het niet goed met hem gaat, bijvoorbeeld van een medecliënt. Zelf bij anderen op bezoek gaan zou hij niet gauw doen.

Geloofs-en levensvragen

Cliënt 1 geeft aan geen geloofs- en levensvragen te hebben. Hij heeft ook geen vragen die als zodanig te interpreteren zijn geuit tijdens het gesprek.

Cliënt 2 wenste verder geen vragen te beantwoorden. En ging een sigaret roken.

Cliënt 3 probeert een antwoord te vinden over tekenen van God. Daarnaast verwoordt hij dat hij veel problemen heeft met het maken van vriendschappen. Hij zoekt naar mensen waar hij bij mag horen en die hem accepteren. 'ik wist wel als kind dat ik bij niemand welkom was. Dat wist ik, dat had ik altijd. Ik kon geen vrienden maken. Daar heb ik nog steeds last van'.

Hij verwoordt daarnaast de moeite die hij heeft in het ontmoeten van andere mensen met een beperking. Hij zegt: 'Toen ik jong was ging ik met normale mensen spelen. Dat mijn leven in één keer ging veranderen naar gehandicapte mensen. Altijd moeilijk altijd stress. En heel veel proberen weg te lopen. Bij mij zit de druk dan ineens tot hier. Als ze allemaal door elkaar heen praten'.

Hij verwoordt ook: 'ik kom niet zo irritant als hen (gehandicapte mensen) over. Daarom ben ik meer geschikt voor mensen die niet heel erg veel mankeren. Ik luister altijd goed naar mensen, maar mensen hebben nooit echt makkelijk naar mij geluisterd'. Ook vertelt hij bang te zijn te veel gehandicapten tegen te komen.

Cliënt 4 antwoordt eerst dat ze geen vragen heeft. Vertelt vervolgens dat ze een geest in huis heeft gehad en daar erg bang van was. Daarnaast zijn er een aantal mensen overleden die belangrijk voor haar waren, waaronder een goede vriend. Cliënt verwoordt verder dat er sprake is geweest van alcohol en drugsverslaving. Ze voelt zich door haar drugs en alcoholgebruik schuldig tegenover God. Ook haar moeder is alcoholverslaafd.

Cliënt 5 vond het erg lastig om dit verwoorden. Toen ik haar vroeg waar ze echt behoefte aan zou hebben antwoordde ze: 'een ontmoetingsruimte'. Ontmoeten is belangrijk voor haar.

Cliënt 6 geeft aan eigenlijk geen vragen te op dit gebied. Wel verwoordt hij dat hij zijn overleden vader eens aan zijn bed heeft gezien en daar erg van geschrokken is. Verder blijkt in de rest van het gesprek dat hij vragen heeft over de duivel.

Veel cliënten hadden moeite om deze vraag te beantwoorden. Het is voor hen ook een grote vraag. Gezien het theoretische kader is dit niet verassend. Mensen met een licht verstandelijke beperking kunnen over het algemeen maar matig op een reflectieve manier nadenken over hun

eigen leven. Tijdens de gesprekken kwamen wel zaken voorbij die als geloofs- en of levensvraag geduid kunnen worden.

Ondersteuning bij deze vragen

Cliënt 1 heeft regelmatig contact met verschillende mensen van de geestelijke verzorging. Toch geeft hij aan als hij wel vragen over geloof of over het leven zou hebben, dit eerst zelf probeert op te lossen. Hij durft ze wel voor te leggen aan de geestelijke verzorging.

Cliënt 3 verwoordt dat hij het spannend had gevonden om met een geestelijk verzorger te praten. Hij ervaart het wel als heel prettig er met iemand over te kunnen praten. Hij zegt: ‘met een beetje hulp dan lukt het wel’.

Cliënt 4 geeft aan misschien één keer in de maand een gesprek met een geestelijk verzorger te willen hebben. ‘Ik wil wel wat mensen leren kennen en ik wil belijdeniscatechisatie doen, maar ik vind het allemaal zo eng die catechisaties, omdat ik gewoon heel weinig ervan gevolgd heb’, vertelt ze.

Cliënt 5 gaf aan met haar ouders over het geloof te praten, maar ook wel eens met iemand anders over het geloof te willen praten

Cliënt 6 geeft aan dat iemand van de geestelijke verzorging kan ondersteunen bij deze vragen.

Individueel of groepsgewijs

Cliënt 1 neemt deel aan individuele als groepsgewijze activiteiten. Beiden bevallen hem goed.

Cliënt 3 geeft aan het leuk te vinden in een groep met mensen te praten. Hij verwacht door middel van groepsgewijze contacten ook ander mensen te ontmoeten.

Cliënt 4 heeft behoefte aan individueel contact, maar heeft geen behoefte aan andere activiteiten.

Cliënt 5 geeft aan dat ze dat het liefst individueel gesprekken heeft. Zij verwoordde dat een ontmoetingsplek iets zou zijn waar ze behoefte aan heeft.

Cliënt 6 geeft de voorkeur aan één op één gesprekken. Bij het stellen van de vraag over een gespreksgroep gaf cliënt aan dat hij daar wel naar toe zou komen als we dat zouden organiseren, want dan kan hij zijn vragen stellen.

Contact met geestelijk verzorger

Cliënt 1 heeft regelmatig contact met de geestelijk verzorger. Hij verwoordt dat dat contact heel veel voor hem betekent. Hij zegt: ‘jullie zijn betrokken op mij en ja het betekent gewoon veel voor me, dat ik ook wat voor jullie kan betekenen in de dienst en dat ik zo wat voor jullie terug kan doen. Dat vind ik fijn’.

De gesprekken met de geestelijke verzorging maken dat hij zich begrepen voelt. De geestelijke verzorging kan hem verder helpen met vragen over geloof.

Cliënt 2 heeft contact met twee mensen van de geestelijke verzorging gehad. Bij de één had ze er wat aan, bij de ander niet. De vraag wat dat contact voor haar betekende kon ze niet beantwoorden.

Cliënt 3 heeft nog niet eerder contact gehad met een geestelijk verzorger. In de toekomst zou hij zijn vragen wel aan een geestelijk verzorger durven te stellen.

Cliënt 4 zou wel behoefte hebben aan maandelijks contact met een geestelijk verzorger, maar had voor dit gesprek nog niet gehoord van het bestaan van geestelijk verzorgers binnen 's Heeren Loo.

Cliënt 5 was op de hoogte dat er geestelijke verzorgers voor 's Heeren Loo werken, maar gaf aan niet te weten of ze contact op zou nemen met de geestelijk verzorger.

Cliënt 6 heeft in het verleden contact gehad met de geestelijk verzorgers. Hij heeft belijdenis gedaan, en is daarbij begeleid door één van de geestelijk verzorgers. Toch geeft hij aan niet met zijn vragen naar de geestelijk verzorgers te zijn gegaan. Onbekendheid van adres en telefoonnummers speelden daarbij een rol.

Relatie met God (hier heb ik niet specifiek naar gevraagd, maar een aantal cliënten zeiden hier wel heel expliciet iets over)

Cliënt 1 heeft daar niet specifiek iets over gezegd.

Cliënt 2 zegt hier het volgende over: 'hier hangt een hele mooie tekst aan de muur, daar staat dat ik van God houdt en God houdt van mij'!

Cliënt 3 zegt: 'er was in de lucht verschillende kleuren, in één keer zag ik een soort vinger, die zo uit de wolk kwam. En ik was niet eens bang, ik bleef gewoon door filmen. Dat was een vorm van licht. Toen dacht ik: God is groot'.

Cliënt 4 verwoordt zich schuldig te voelen tegenover God door haar drugsgebruik. Ze ziet er daardoor tegenop om Bijbel te lezen en te bidden.

Cliënt 5 heeft daar niet specifiek iets over gezegd.

Cliënt 6 verwoordt het als volgt: 'Dat die toch altijd bij me is dag en nacht, Hij ziet dat ik verdrietig ben, dat hij altijd kan kijken naar mij en dat ik met Hem kan praten. Ik ben er zeker van dat ik als ik dood ben naar de hemel ga en niet naar de hel. Ik heb zo'n vermoeden dat het bij God in de hemel mooi is. Een mooi huis.... Mijn vader is ook naar de hemel gegaan.

Bijlage 8 : Onderzoeksresultaten geestelijk verzorgers

Complexiteit

GV1 verwoordt: ‘dat je te maken hebt met dingen die je echt niet kunt veranderen’. Daarnaast vindt ze het solistische aspect van haar functie soms zwaar. Op de locatie werken geen andere geestelijk verzorgers. Wel heeft ze contact met geestelijk verzorgers elders in het land. GV 1 geeft aan dat haar eenzaamheid ook benadrukt wordt door haar kerkelijke achtergrond, gereformeerd vrijgemaakt. Haar werk wordt niet gedragen door haar kerkelijke gemeente.

Ze verwoordt: ‘het maakt dat ik het soms ter nauwer nood kan dragen’.

GV2 geeft aan dat de complexiteit niet altijd voortkomt uit de verstandelijke beperking. Er zijn vaak veel andere beschadigingen. Ze hebben de mogelijkheden niet om grenzen aan te brengen. En wat ook complex is, is de drang zich te willen hechten aan iemand, en dat niet kunnen.

Daarnaast hebben bewoners soms hun eigen waarheid.

Gv2 vertelt dat bewoners beïnvloedbaar zijn, dit is in negatieve zin het geval, maar daardoor is het ook mogelijk deze beïnvloedbaarheid in de positieve zin in te zetten. De beïnvloedbaarheid komt mogelijk ook voort uit een verlangen naar acceptatie.

Gv3 geeft aan dat vooral het feit dat ze niet alleen met de cliënten te maken heeft, maar ook met de groepsleiding, het werk complex maakt. Daarnaast geeft ze aan dat ze de problematiek van LVB'ers triest vindt. Er is zoveel mis gegaan in de context, het gezin etc. Van veel meisjes komt niets terecht.

Timmers –Huigens

GV1 geen ervaring mee.

Gv2 geen ervaring mee.

Gv3 geen ervaring mee.

Licht verstandelijke beperking en nevenproblematieken

GV1 geeft aan dat vanuit de bijgehouden literatuur kennis wordt bijgehouden over de problematiek. Daarnaast wordt er binnen de staf regelmatig aan wederzijds leren gedaan, waarbinnen actuele zaken besproken worden. Ze geeft aan dat de problematiek ook groter is geworden. De afstand tussen de maatschappij en de jongeren is nog groter geworden dan hij al was. ‘We hebben eigenlijk iets gecreëerd met z'n allen dat we niet kunnen stoppen’, stelt zij. Ze leren hier in een behandelsetting vooral op zichzelf gericht zijn en zich niet te bemoeien met anderen. Maar deze leeftijdsperiode is ook juist de periode dat ze moeten leren sociaal te worden.

Gv2 geeft aan dat ze daar een goed beeld van heeft.

Gv3 heeft vooral kennis over de doelgroep en problematiek vanuit de praktijkervaring.

Toegerust zijn voor het werk

Gv1 geeft aan voldoende toegerust te zijn voor het werk.

Gv2 geeft aan dat dit altijd wel een item is waar voortdurende scholing in moet zijn. ‘Als je bepaalde dingen weet dan kun je ze tijdens het gesprek met een cliënt ook plaatsen’, zegt gv2.

Gv3 geeft aan geen theologische opleiding te hebben gevolgd, maar voelt zich voldoende toegerust het werk te doen.

Inzicht in situatie van de cliënt

Gv1 geeft aan geen inzage in dossiers te hebben. Zij heeft wel inzage gevraagd maar tot op heden niet gekregen. Ze vindt dat blanco beginnen ook voordelen heeft. Ook door groepsleiding wordt zij meestal niet ingelicht over bijzonderheden. Zij duidt dat zelf ook als vertrouwen vanuit andere hulpverleners, ook omdat de contacten tussen haar en bewoners altijd goed verlopen.

Gv2 geeft aan soms ingelicht te worden over een specifieke situatie van een bewoner door de begeleiding. Zij hecht waarde aan de vertrouwelijkheid. Zij geeft aan dat het voor cliënten ook heel verfrissend kan zijn dat een geestelijk verzorger niet op één deelgebied ‘zit’. ‘Ik heb geen doel, maar ik hoef niet na zes sessies af te kunnen vinken. Ik doe hem of haar wel goed, maar stop er geen pilletje in’, vertelt gv2.

Gv3 geeft aan bewust geen inzage te hebben in dossiers. De groepsleiding belt wel eens bijzonderheden door, of gv 3 belt zelf even.

Vraaggericht werken

Gv1 geeft aan dat vragen altijd gedestilleerd dienen te worden, Vragen zijn altijd impliciet verweven met het levensverhaal. Regelrechte vragen als het gaat over zingeving en geloof, komen zelden voor.

Vraaggericht werken, in de zin van dat de bewoner zelf moet vragen naar de geestelijk verzorger, werkt niet. Wel zegt een bewoner regelmatig: hé, heb je nog even tijd voor mij? Of wanneer mag ik weer? Gv1 stelt dat vraaggericht misschien wel vervangen dient te worden door presentiegerichtheid.

‘Jongeren leven met heel veel vragen, maar ze zijn voor henzelf niet zo manifest. In bijna elk gesprek tref ik als item rouw aan. Je moet eens gaan kijken hoeveel jongeren zitten met één of andere vorm van verlieservaring, waar ze eigenlijk geen kant mee op kunnen, waar ze helemaal in

vastlopen', vertelt Gv1. Als je daar aandacht aan geeft, dan wordt er ruimte gegeven aan dat waarvan ze zelf niet eens wisten dat het zo sterk aanwezig was.

Gv2 Geeft aan dat de cliënt zelf de vraag kan stellen, maar ook de begeleider. Vaak stelt de begeleider de vraag.

Gv3 vraagt zich af of mensen met een beperking wel altijd weten wat ze nodig hebben en dit kunnen verwoorden. Zij vertelt ook dat ze zich ook wel eens 'opdringt'.

Werkvormen

Gv1 geeft aan in de diagnostische fase veel te werken met de methodiek van 'een taal erbij' uit de contextuele benadering. Ze heeft gemerkt dat dit bij deze doelgroep heel goed werkt

Daarnaast werkt volgens haar de combinatie tussen iets doen en praten goed.

Als voorbeelden noemt zij: fietsen, lopen, knutselen en een spelletje.

Daarnaast werkt de narratieve benadering. Verhalen waarin ze zich kunnen herkennen, helpen hen verder. Gv1 geeft aan dat haar ervaring is dat groepsgewijs werken over het algemeen niet werkt bij deze doelgroep, want dan krijg je te maken met allerlei groepsprocessen.

Gv2 noemt als geschikte werkvorm muziek en daarnaast ook boekjes, of tekenen. Het is niet alleen praten. Met mensen met een ernstiger verstandelijke beperking werkt ze vaak groepsgewijs, maar met mensen met een licht verstandelijke beperking meestal individueel. 'Het leven als LVB'er is al zeer gecompliceerd. En het leven met andere LVB'ers is nog een keer gecompliceerd. Je merkt soms dat op groepen een enorme spanning hangt', vertelt Gv2. Verder zegt zij: 'het zou voor mij ook te gecompliceerd zijn om zes LVG'ers bij elkaar te hebben. Dat is een bom. Dat is een vat vol emoties, dat reageert allemaal op elkaar. Ik ben zelf ook beter in één op één'. Over wat niet werkt zegt zij: 'alles waar ze geen zin in hebben'. Zij geeft ook aan dat het voor haar te gecompliceerd zou zijn om zes LVB'ers bij elkaar te hebben.

Gv3 noemt dat de werkvormen geen projecten moeten zijn die lang duren. Schilderen kan, maar het moet geen zes weken duren voor het schilderij af is. Verder knutselt en handwerkt ze vaak met bewoners. Ze liet een levensvragenkwartetspel (van stichting kindershulp) zien wat bewoners zelf kunnen tekenen en plakken, wat ze gebruikt. Veel creatieve werkvormen. Iets doen en daarnaast praten werkt. Gv3 werkt regelmatig groepsgewijs. Haar ervaringen daarmee zijn positief.

Aansluiting reguliere geloofsgemeenschappen

Gv1 verwoordt dat de jongeren in de Achterhoek geen aansluiting vinden binnen de reguliere geloofsgemeenschappen. Ze vertelt: 'als het gaat over met LVB aansluiten bij de gewone geloofsgemeenschap, nee, daar ben ik niet zo positief over. Daarin ben ik ook meerdere keren

teleurgesteld'. Zij ziet ook voor de toekomst geen perspectief dat dit gaat veranderen. Kerken zijn vooral intern gericht. Zij neemt de jongeren wel mee naar een kleinschalig evangelisatieproject. Daar is ook ruimte mensen te ontmoeten. Voor de jongeren werkt dat wel. Ook gaan de jongeren wel mee naar de gereformeerde kerk vrijgemaakt. Dan gaat gv1 met de jongeren tijdens de preek naar een andere ruimte, omdat de preek te moeilijk voor ze is. Ze benoemt: 'de kerk is middle-class en dit is de onderklasse, dat moeten we niet vergeten'.

Gv2 spreekt hier ook vanuit haar rol als predikant in het dorp. Zij vertelt dat ze er deel van uitmaken en dat ze welkom geheten worden. Er komen in ieder geval op zondag mensen met een beperking in de kerk en ze hebben daar ook echt hun plek. Ze geeft wel aan dat het niet makkelijk is daarin consistent te blijven en vanuit de gemeenschap gezien de openheid te hebben.

Daarnaast is voor mensen met een licht verstandelijke beperking zelf consistent zijn een opgave.

Gv3 vindt over het algemeen dat er geen aansluiting is.

Behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking m.b.t. geloofsbeleving

Gv1 vertelt dat rituelen helpen, iets uitstrooien, een kaars aansteken. Daarnaast merkt ze dat bidden voor hen enorm helpt. Het biedt de mogelijkheid problemen buiten jezelf neer te leggen. Daarnaast werkt aandacht, een veilige plek. Je moet wel authentiek zijn en jezelf kwetsbaar op durven stellen, en toegankelijk zijn.

Gv2 verwoordt dat gemeenschap een grote rol speelt, en daarnaast het gebed en muziek. Ook merkt ze vaak dat bewoners kleine herinneringetjes van de kerk, die ze bijvoorbeeld aan het einde van een seizoen krijgen, bewaren.

Gv3 geeft aan dat taal en woorden hen soms ontbreken. Het Woord is veel te hoog gegrepen.

Bijlage 9: Onderzoeksresultaten begeleiders

Wat is complex in het werken met de doelgroep

Bg 1 geeft aan altijd goed naar het IQ te kijken en wat daar bij hoort en wat ze kan verwachten wat betreft de ontwikkelingsleeftijd. ‘De vraag is hoe leg ik de lat niet te hoog. Dat is het complexe hierin, maar dat is voor mij ook de uitdaging’, vertelt ze. Sommige bewoners leggen zelf de lat ook te hoog.

Bg2 vertelt dat een heleboel dingen vanzelfsprekend geworden zijn. Maar er is vaak sprake van een disharmonisch beeld, tussen cognitief en sociaal-emotioneel. Hij vertelt dat ze vaak hoger ingeschat worden en dat dat het meest voorkomende probleem is. Hij geeft aan dat er vaker op het aankunnen gezeten moet worden dan op het kunnen. Bewoners kunnen vaak wel veel, maar kunnen het niet aan.

Betrokkenheid van bewoners bij een kerk

Bg 1 geeft aan dat twee personen echt wat met het geloof hebben. Eén wil graag naar de kerk, de ander is zoekend. Ze zijn nooit in de Opstandingskerk geweest. Ze hebben wel eens een gewone kerkdienst in het dorp bezocht.

Bg 2 vertelt dat er vier bewoners op zijn groep betrokken zijn bij de Opstandingskerk van `s Heeren Loo. De bewoners hebben voor zover bg 2 weet niet overwogen naar de kerk in het dorp te gaan. Er is één bewoner op de groep die met zijn ouders meegaat naar de kerk als hij thuis is.

Aansluiting reguliere geloofsgemeenschappen

Bg 1 verwoordt dat het er van afhankelijk is hoe de kerk er voor open staat. Ze verwoordt dat het een verloren groep is, en dat dat haar zeer doet. En ze vraagt zich af wat zij op dat gebied kan betekenen.

Bg 2 geeft aan daar geen zicht op te hebben.

Deelname andere activiteiten Geestelijke verzorging

Bg1 geeft aan dat geen enkele bewoner deelneemt aan activiteiten van de geestelijke verzorging. Er is tot op heden geen enkel contact met de geestelijke verzorging geweest.

Wel vertelt ze: ‘er is hier een bewoner, die het kerstspel heel mooi zou vinden, als er alleen mensen met een licht verstandelijke beperking zouden komen’.

Ook geeft ze aan dat een bewoner als ze belijdeniscatechesatie vanuit `s Heeren Loo zou kunnen volgen, ze dat best zou willen. ‘Ze zit al vier jaar met die vraag, maar waar ze zelf alleen niet

uitkomt, en eigenlijk vindt ze dat ze het zelf moet kunnen. Daar ben ik niet voor opgeleid en vind ik het ook moeilijk om daar mijn weg in te vinden', vertelt bg1.

Bg2 vertelt dat meerdere bewoners deelnemen aan activiteiten van de Geestelijke Verzorging.

Er gaan bewoners naar Bijbelclub en koor, één bewoner neemt deel aan een mannengespreksgroep, twee bewoners zijn collectant in de kerk.

Eén bewoner speelt jaarlijks mee in het kerstspel (4 dagen achter elkaar). Bg2 geeft wel aan dat dat soms wel spanning meebrengt.

Behoeften op het gebied van geloofsbeleving

Bg1 geeft aan dat een aantal bewoners zoekend. Bg1 verwoordt: 'maar ze zijn op zoek. Waarom is hier zoveel drugs en alcoholverslaving. Ze zijn op zoek'.

Bg2 geeft aan dat vooral het gevoel er bij te horen belangrijk is en dat het van betekenis voor ze is. Daarnaast is het van belang dat het begrijpelijk is zodat ze het kunnen snappen.

Het belangrijkste is het idee dat je er mag zijn.

Geloofs- en levensvragen

Bg1 vertelt dat er veel meisjes zijn die een kind willen, en jongens die een vrouw willen. Dat is wel iets waar binnen het werken met deze doelgroep mee om moet worden gegaan. Er zijn veel ethische vragen rond dit thema.

Ook spelen er vragen op het gebied van hoe om te gaan met seksualiteit.

Een aantal bewoners zijn zoekend op het gebied van geloof en zoeken een kerk die bij hen past.

Ook geeft zij aan dat er een aantal bewoners denken dat ze paranormaal begaafd zijn. Ze zien van alles en voelen van alles. Ze zitten met bepaalde gevoelens in de knoop. Een bewoner heeft laatst een geest door de kamer zien lopen.

Bg 2 geeft aan dat bewoners naar zijn idee allemaal al besloten hebben hoe het gaat.

Bijvoorbeeld: als je dood gaat, ga je naar de hemel. Dat is gewoon zo. Hij heeft niet de indruk dat ze heel druk zijn met levens-of geloofsvragen en dat ze daar mee rondlopen.

Ondersteuning bij deze vragen

Bg1 geeft aan dat ze het heel fijn zou vinden als pastorale zorg elke maand een gesprekje met één bewoner met veel vragen zou kunnen hebben.

Daarnaast zou ze het prettig vinden ondersteuning te krijgen bij vragen die bewoners hebben op gebied van kerkgang en geesten zien en dergelijke.

Bg2 heeft niet echt het idee dat bewoners met dit soort vragen rondlopen.

Groepsgewijs en individueel

Bg1 geeft aan dat dat per bewoner heel verschillend is. Er zijn bewoners waar individueel beter passend is en er zijn bewoners die best in een groep zouden willen.

Bg2 geeft aan dat naar zijn idee individuele activiteiten beter passend zijn bij LVG`ers. Hij heeft het idee dat ze elkaar tijdens gesprekken meer in de gaten zouden houden.

Contact geestelijk verzorger

Bg1 geeft aan de geestelijke verzorging te kennen van een vorige locatie waar zij werkte. Daar kwam de geestelijk verzorger met regelmaat. Op de locatie waar ze nu werkt is er tot op heden geen contact geweest met de geestelijk verzorger. Zij is er absoluut van overtuigd dat geestelijke verzorging van meerwaarde kan zijn voor de bewoners . Ze geeft aan heel blij te zijn dat het contact dat nu ontstaan is.

Bg2 geeft aan op de hoogte te zijn dat er geestelijk verzorgers zijn. De geestelijk verzorgers komen ook op de woning waar hij werkt. Zij kennen de bewoners.

Bijlage 10: Terugkoppeling onderzoeksresultaten voor respondenten

Folder voor deelnemende cliënten

Onderstaande tekst staat in de folder die ik voor de deelnemende cliënten heb gemaakt.

Een tijdje geleden ben ik bij je geweest om met je te praten.
Dat was omdat ik toen een onderzoek deed voor de geestelijke verzorging.
Het onderzoek ging over wat jij graag zou willen als het gaat over geloof, kerk en vragen in je leven.
En ook wat de geestelijke verzorging voor jou kan betekenen.
Het onderzoek is nu klaar.
Ik wil je graag vertellen wat er uit dat onderzoek is gekomen.

Binnen het onderzoek heb ik gemerkt dat jullie het soms moeilijk vinden om jullie vragen te stellen en te vertellen wat jullie nodig hebben.
Ik heb aan de geestelijke verzorging verteld wat jullie kan helpen.
Namelijk: de geestelijke verzorging zou meer naar jullie toe kunnen komen, in plaats van te wachten tot jullie een vraag stellen.

Daarnaast heb ik gemerkt dat jullie er behoefte aan hebben om andere mensen te ontmoeten.

Ik heb de afdeling geestelijke verzorging een aantal adviezen gegeven voor activiteiten die georganiseerd zouden kunnen worden.

Bijvoorbeeld:

Een inloop activiteit voor jou en andere mensen met een licht verstandelijke beperking.

Een gespreksgroep

Een gespreksgroep over het geloof aan de hand van de Special Alpha.

Ik vind het fijn dat je hebt willen meewerken aan het onderzoek.

Het was leuk om met je te praten.

Ik wil je bedanken voor het vertrouwen.

Ik kijk terug op mooie gesprekken.

Een groet van,

Thysia Lips

Brief voor respondenten

Ermelo, 12 juli 2013

Betreft: terugkoppeling onderzoek geestelijke verzorging

Beste

Enige tijd geleden heb ik je gesproken in het kader van het onderzoek wat ik gedaan heb voor de geestelijke verzorging. Allereerst wil ik je bedanken voor de deelname aan het onderzoek. Daarnaast wil ik je door middel van deze brief op de hoogte brengen van de resultaten van het onderzoek.

Binnen het onderzoek heb ik geprobeerd een antwoord te vinden op de vraag hoe de afdeling geestelijke verzorging kan aansluiten bij de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking op het gebied van geloofsbeleving en zingeving. Daarnaast heb ik onderzocht wat de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking zijn op het gebied van geloofsbeleving en zingeving en welke activiteiten passend zijn op basis van de informatie die het onderzoek heeft opgeleverd.

Op basis van literatuurstudie en de gesprekken met cliënten is duidelijk dat mensen met een licht verstandelijke beperking nauwelijks in staat zijn hun eigen vragen en behoeften te formuleren. Uit de gesprekken zijn wel zaken te destilleren die als levensvragen geduid kunnen worden, namelijk: rouw, vragen over geesten en duivels, moeite hebben met het aangaan van relaties of contact maken met andere mensen, acceptatie van het anders zijn, vragen over tekenen van God, op zoek zijn naar een passende kerk. Vijf cliënten geven aan ondersteuning te willen bij de vragen over hun leven of geloof.

Vanuit de geestelijke verzorging wordt veelal vraaggericht gewerkt. Mogelijk wordt met een presentiegerichte benadering meer krediet opgebouwd voor de cliënt. Het geeft rust als vragen tijdig gehoord worden en er afstemming daarop kan plaatsvinden.

Een behoefte die door meerdere bewoners geuit wordt is 'ontmoeting'. Groepsverbanden kunnen zeer verrijkend zijn voor mensen met een licht verstandelijke beperking.

Opvallend is echter dat het merendeel van de geestelijk verzorgers aangeeft de voorkeur te geven aan individueel contact.

Mensen met een licht verstandelijke beperking functioneren vaak in sociaal-emotioneel opzicht veel minder goed dan het cognitieve functioneren doet vermoeden. Bij de afstemming van de communicatie moet hiermee uitdrukkelijk rekening worden gehouden.

Het helpt mensen met een licht verstandelijke beperking als er naast de 'taal van woorden' andere beelden en creatieve werkvormen gebruikt worden om in gesprek te raken.

Vanuit de conclusies heb ik de volgende aanbevelingen geformuleerd:

- Overweeg meer presentiegericht in plaats van vraaggericht te werken.
- De zingevingsanalyse meer gebruiken en integreren in het zorgleefplan.
- Start met het organiseren van een inloopactiviteit voor LVG 18+.
- Organiseer een gespreksgroep rondom 'levensvragen'.
- Voor de groepsgesprekken over geloof bieden de programma's van de *Special Alpha* goed materiaal.
- Biedt binnen de één op één activiteiten mogelijkheden voor creatieve en beeldende vormen.
- Biedt een kerkdienst voor en door LVG'ers.

Ik hoop dat je op deze manier een indruk hebt gekregen van de inhoud van het onderzoek, en wil je nogmaals bedanken voor de tijd die je hiervoor wilde vrijmaken.

Met vriendelijke groet,
Thysia Lips

Bijlage 11: Terugkoppeling naar de regiodirecteur

Zwolle, 12 juli 2013

Betreft: terugkoppeling onderzoek voor de geestelijke verzorging

Beste mw. Van Eijk,

Afgelopen periode heb ik een onderzoek gedaan ten behoeve van de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo te Ermelo.

Met dit afstudeerproject heb ik een antwoord gezocht op de volgende vraag:

Hoe kan de afdeling Geestelijke Verzorging van 's Heeren Loo regio Ermelo aansluiten bij de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking op het gebied van geloofsbeleving en zingeving.

Om deze vraag te kunnen beantwoorden heb ik eerst een antwoord geformuleerd op een tweetal deelvragen:

- *Wat zijn de behoeften en vragen van cliënten met een licht verstandelijke beperking binnen de regio Ermelo van 's Heeren Loo op het gebied van geloofsbeleving en zingeving?*
- *Wat zijn passende activiteiten op basis van de informatie die het onderzoek heeft opgeleverd?*

Bijgaand treft u mijn scriptie aan met de titel 'De kracht van de ontmoeting!', waarin de resultaten van het onderzoek, de conclusies en de aanbevelingen terug te vinden zijn.

Ik hoop u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben.

Met vriendelijke groet,
Thysia Lips

